

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
HERCEGOVAČKO - NERETVANSKA ŽUPANIJA / KANTON
Ministarstvo prometa i veza

P R I R U Č N I K
za polaganje posebnog ispita za taksi vozača

Mostar, siječanj / januar 2014. godine

Predgovor

Priručnik za polaganje posebnog ispita za taksi vozača (u daljem tekstu: „Priručnik“), urađen je sa ciljem da se usluga taksi prijevoza podigne na višu razinu ali i da bude stalni podsjetnik na obaveze i zakonske dužnosti taksi vozača u njihovom svakodnevnom radu.

U Priručniku su, u skladu sa programom iz Pravilnika o posebnom ispitu za taksi vozača, date osnove radi upoznavanja sa zakonskom regulativom koja se tiče taksi prijevoznika, kao što su uvjeti za obavljanje taksi prijevoza, uvjeti za taksi stajališta, prava i dužnosti taksi vozača i odnos prema putnicima, kodeks ponašanja taksi prijevoznika itd.

U Priručniku su prikazani i osnovni podaci o Bosni i Hercegovini, Federaciji Bosne i Hercegovine, Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu i općinama, koje trebaju poznavati taksi vozači.

Priručnik daje i nekoliko vrlo interesantnih faktografskih činjenica o bogatom povijesnom naslijeđu Hercegovačko-neretvanske županije, o srednjovjekovnim gradovima i tvrđavama Kula Herceg Stjepana u Blagaju, Stari most u Mostaru, Tekija Blagaj, Stari grad Drijeva Gabela, Počitelj kod Čapljine, Mogorjelo u Čapljini, Žrtvenik rimskim bogovima Čerin, Stara tvrđava Studenac Prozor-Rama, Stara kamena ćuprija u Konjicu, Helinistički grad Daorson – Ošanići Stolac, Stari grad Stolac, Špilja Vjetrenica u Zavali – Ravno, Hutovski grad kod Neuma itd.

Kulturno-povjesni objekti u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu su navedeni u Priručniku iz razloga kako bi taksi vozači mogli prevoziti putnike do takvih objekata kao što su: Ranokršćanska bazilika u Cimu, Muzej Bitka za ranjenike u Jablanici, Etnografski muzej i kuća mira Rama – Šćit, Velika Gradina Varvara – Prozor-Rama, Zavičajna kuća Hutovo – Neum, Centar za kulturu Mostar, Dom kulture „herceg Stjepan Kosača“, Muzički centar „Pavaroti“, Arhiva Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, Muzej Hercegovine, Hrvatsko narodno kazalište – HNK Mostar,

Narodno pozorište Mostar, Kuća Alekse Šantića itd. te mnogi sakralni objekti.

Takođe, u Priručniku su opisani neki od znamenitih i značajnih kulturnih i drugih događaja u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu o kojima trebaju da znaju i taksi vozači kao što su: Međunarodni sajam gospodarstva Mostar, Međunarodni sajam šljive Prozor-Rama, Međunarodni ljetni karneval Čapljina, Dani berbe grožđa Brotnjo – Čitluk, Manifestacija „Hercegovaki plodovi mediterana“ Stolac, Sajam „Jablanički dani zdrave hrane, ljekobilja i pčelarstva“, Šantićeve večeri poezije u Mostrau, Etno-fest Neum itd.

U Priručniku se taksi prijevoznici mogu upoznati sa važnijim privrednim i značajnim turističkim potencijalima Hercegovačko-neretvanske županije/kantona koje nude Aluminij d.d. Mostar, Igman d.d. Konjic, Blidinje jezero, Boračko jezero, Ramsko jezero, Jablaničko jezero, Jezero Grabovica, Salakovačko jezero, Mostarsko jezero, Crpna hidroelektrana Čapljina, Svitavsko jezero, Deransko jezero, Kanjon Rakitnice Konjic, Park prirode „Hutovo blato“, Park prirode „Blidinje“ i Ski centar, Svetište Kraljice mira Međugorje Čitluk itd.

U priručniku je obrađeno i poglavlje značajni prirodnih bogatstava Hercegovačko-neretvanske županije/kantona a to su: Boračko jezero, Kanjon Rakitnice Konjic, Park prirode Blidinje, Park prirode Hutovo blato, Deransko jezero.

Kako taksi prijevoznici u svom dnevnom radu imaju zahtjeve građana da ih prevezu do važnijih ustanova u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu, odnosno općinama županije/kantona, isti se trebaju upoznati i sa lokacijama, adresama i telefonima kao što su: Sveučilišna klinička bolnica Mostar, RMC "Dr Safet Mujić" Mostar, J.U. „Opšta bolnica“ Konjic, Domovi zdravlja u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu, MUP HNŽ/K, Poštanski uredi, hoteli, moteli, ovlaštene banke za obavljanje platnog prometa i ostale usluge za potebe gospodarstva i stanovništva, osiguravajuća društva koja djeluju na prostoru županije/kantona, te su iz tog razloga u Priručniku dati opći

podaci koji mogu biti od koristi taksi prijevoznicima i građanima Hercegovačko-neretvanske županije/kantona.

Na kraju, cijenimo da će sa naučenim temama iz Priručnika i položenim ispitom, taksi vozači biti bolji vozači sa većom saviješću o njihovoj važnosti na promidžbi sigurnosti i povećanju prometne kulture na području Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantona, a što je u osnovi pored kodeksa i poznavanja zakonske regulative i glavni cilj ovog Priručnika za polaganje posebnog ispita za taksi vozača.

M I N I S T A R

Ilija Cvitanović , dipl.ecc

Sadržaj:

1. Uređenje i organizacija prijevoza u javnom putničkom prometu...	6
1.1. Zakonska regulativa.....	6
1.1.1. Uopćeno o taksi prijevozu	7
1.2. Uvjeti za obavljanje taksi prijevoza	7
1.3. Taksi stajališta.....	8
1.4. Prava i dužnosti taksi vozača i odnos prema putnicima ..	9
1.5. Kodeks ponašanja taksi prijevoznika	10
2. Osnovni podaci o Bosni i Hercegovini, Federaciji BiH , Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu i općinama	10
2.1. Općina Mostar	11
2.2. Općina Konjic.....	11
2.3. Općina Prozor – Rama.....	12
2.4. Općina Jablanica.....	13
2.5. Općina Čitluk.....	13
2.5.1. Svetište Kraljice mira Međugorje	14
2.6. Općina Čapljina.. ..	15
2.7. Općina Stolac.....	15
2.8. Općina Neum	16
2.9. Općina Ravno... ..	17
3. Povijesno naslijeđe Hercegovačko – neretvanske županije/kantona	17
3.1. Srednjovjekovni gradovi i tvrđave(kule).....	17
3.1.1. Kula Herceg Stjepana u Blagaju.....	17
3.1.2. Stari most u Mosatru	19
3.1.3. Izvor rijeke Bune – Tekija Blagaj	19
3.1.4. Stari grad Drijeva Gabela Čapljina	20
3.1.5. Počitelj kod Čapljine	20
3.1.6. Mogorjelo u Čapljini	20
3.1.7. Žrtvenik rimskim bogovima Čerin Čitluk	20
3.1.8. Stara tvrđava Studenac Prozor-Rama	21
3.1.9. Stara kamena ćuprija u Konjicu	21
3.1.10. Helinistički grad Daorson – Ošanići Stolac	22
3.1.11. Stari grad Stolac	22
3.1.12. Špilja Vjetrenica u Zavalu - Ravno.....	22
3.1.13. Hutovski grad kod Neuma	22
3.2. Stećci u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu	23
4. Kulturno-povijesni objekti u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu	24
4.1. Ranokršćanska bazilika u Cimu – Mostar	24
4.2. Muzej „Bitka za ranjenike na Neretvi” Jablanica	24
4.3. Etnografski muzej i kuća mira Rama – Šćit	24
4.4. Velika Gradina Varvara – Prozor-Rama	25
4.5. Zavičajna kuća Hutovo – Neum	25
4.6. Centar za kulturu Mostar	25
4.7. Dom kulture „herceg Stjepan Kosača”	26
4.8. Muzički centar „Pavaroti”	26
4.9. Arhiva Hercegovačko-neretvanske županije/kantona.....	26
4.10. Muzej Hercegovine	26
4.11. Hrvatsko narodno kazalište – HNK Mostar	27
4.12. Narodno pozorište Mostar	27
4.13. Kuća Alekse Šantića Mostar	27
4.14. Sakralni objekti u HNŽ/K	28

5. Značajni kulturni i drugi događaji u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu	28	7.5. Park prirode Hutovo blato.....	37
5.1. Međunarodni sajam gospodarstva Mostar.....	28	7.6. Deransko jezero	38
5.2. Međunarodni Sajam Dani šljive Prozor-Rama	28		
5.3. Međunarodni ljetni karneval Čapljina	29	8. Važnije ustanove u Hercegovačko-neretvanskoj županiji	
5.4. Dani berbe grožđa Brotnjo – Čitluk	29	/kantonu, odnosno općinama (lokacije)	39
5.5. Manifestacija „Hercegovaki plodovi mediterana“ Stolac	30		
5.6. Sajam „Jablanički dani zdrave hrane, ljekobilja i pčelarstva“	30		
5.7. Šantićeve večeri poezije u Mostrau	31		
5.8. Etno-fest Neum	31		
6. Gospodarska struktura Hercegovačko-neretvanske županije/kantona	32		
6.1. Aluminij d.d. Mostar	32		
6.2. Igman d.d. Konjic	33		
6.5. Ramsko jezero.....	33		
6.6. Jablaničko jezero.....	34		
6.7. Jezero Grabovica	34		
6.8. Salakovačko jezero.....	34		
6.9. Mostarsko jezero	34		
6.10. Hidroelektrana Mostarsko blato	34		
6.11. Crpna hidroelektrana Čapljina	35		
6.12. Svitavsko jezero	35		
7. Prirodna bogatstva Hercegovačko-neretvanske županije/kantona	36		
7.1. Boračko jezero	36		
7.2. Kanjon Rakitnice Konjic	36		
7.3. Park prirode Blidinje i ski centar.....	36		
7.4. Park prirode Ruište	37		

1. Uređenje i organizacija prijevoza u javnom putničkom prijevozu:

1.1. Zakonska regulativa

Zakon o cestovnom prijevozu Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", broj 28/06 i 2/10), Zakon o cestovnom prijevozu na području Hercegovačko-neretvanske županije/kantona („Narodne novine HNŽ/K“, broj: 6/13) i Pravilnika o polaganju posebnog ispita za taksi vozače („Narodne novine HNŽ/K“, broj: 10/13).

Pojedini izrazi upotrijebljeni u Zakonu o cestovnom prijevozu FBiH i HNŽ/K imaju sljedeća značenja:

1. **"Poseban ispit za taksi vozača"** je ispit koji polaže vozač koji se prvi put počinje baviti taksi prijevozom.
2. **"autobusni kolodvor"** je kolodvor na kojem se vrši prihvat i otprema autobusa, ulazak ili izlazak putnika, utovar ili istovar prtljaga i druge usluge;
3. **"cjenik"** je dokument izdat od prijevoznika kojim su utvrđene cijene za pojedine usluge prijevoza;
4. **"prijevoznik"** je pravna osoba upisana u sudski registar za vršenje javnog prijevoza koja ispunjava uvjete propisane ovim Zakonom, kao i fizička osoba koja vrši javni prijevoz za koji ima rješenje u skladu sa odredbama ovog Zakona, Zakona o obrtu, kao i propisa donesenih na temelju ovih zakona;
5. **"putnik"** je svaka osoba koja se prevozi, osim vozača i članova posade vozila;
6. **"vozač"** je osoba kvalificirana za upravljanje vozilom;
7. **"vozilo"** je motorno vozilo kojim se vrši prijevoz;
8. **"javni prijevoz"** jeste prijevoz koji je pod jednakim uvjetima dostupan svim korisnicima usluga prijevoza i vrši se uz naknadu."
9. **"karta za prijevoz"** je dokument izdat od prijevoznika korisniku prijevoza kojim se potvrđuje da je korisnik prijevoza platio prijevozniku odgovarajući iznos za uslugu prijevoza i time stekao pravo na korištenje prijevoza;
10. **"licenca"** je dokument kojim prijevoznik potvrđuje da ispunjava osnovne uvjete za vršenje javnog prijevoza propisane ovim Zakonom i propisima donesenim na temelju njega;
11. **"licenca vozila"** javna je isprava kojom se potvrđuje da prijevoznik vrši prijevoz vozilom koje ispunjava osnovne uvjete za vršenje javnog prijevoza propisane ovim Zakonom i propisima donesenim na temelju njega;
12. **"iskaznica za vozača"** javna je isprava kojom se potvrđuje identitet vozača koji može vršiti javni prijevoz;
13. **"prtljaga"** predstavljaju stvari koje putnik sa sobom unosi u vozilo prema uvjetima propisanim zakonom;
14. **"Udruženje taksi prijevoznika"** je oblik dobrovoljnog udruživanja tri ili više taksi prijevoznika (pravnih i/ili fizičkih lica) koje se osniva osnivačkim aktom u skladu sa Zakonom o udruženjima i fondacijama FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj:45/02) radi ostvarivanja zajedničkog ili javnog interesa, a da pri tome nemaju namjeru sticanja profita.

1.1.1. Uopćeno o taksi prijevozu

Taksi prijevoz je javni prijevoz putnika u vanlinijskom cestovnom prijevozu za koji se cijena prijevoza za pređeni put utvrđuje taksimetrom po cjeniku usluga.

Cjenik usluga mora biti ovjeren od županijskog / kantonalnog ministarstva nadležnog za poslove cestovnog prometa i istaknut na vidnom mjestu u vozilu.

U toku prijevoza putnika taksi vozilom mora biti uključen taksimetar, koji je ispravan, baždaren prema propisanim metrološkim uvjetima za taksimetre, plombiran i ugrađen na vidnom mjestu u vozilu.

Prijevoznik, odnosno fizička osoba koje vrši taksi prijevoz može sa korisnikom prijevoza, na relacijama dužim od 25 km, ugovoriti cijenu prijevoza i bez uključenja taksimetra, s tim da cijena ne može biti veća od one koja bi se utvrdila taksimetrom.

Prijevoznik, odnosno fizička osoba koja vrši taksi prijevoz dužna je na zahtjev putnika koji se prevozi, izdati kartu za prijevoz koja sadrži registarski broj vozila, putnu relaciju, naplaćenu, odnosno ugovorenu cijenu, datum prijevoza, potpis i otisak pečata prijevoznika.

Ako se prijevoz vrši bez uključenja taksimetra prijevoznik, odnosno fizička osoba koja vrši taksi prijevoz dužna je izdati kartu za prijevoz putniku koji se prevozi prije početka vožnje.

Pri vršenju taksi prijevoza bez suglasnosti putnika koji je prvi započeo koristiti taj prijevoz, ne mogu se primati na prijevoz drugi putnici.

Nadzor nad provođenjem Zakona i propisa vrši inspektor cestovnog prometa i ovlašteno službeno lice MUP-a/policajac .

Inspektor i/ili policajac u obavljanju poslova nadzora ovlašten je zaustaviti vozilo kojim se vrši taksi prijevoz. Zaustavljanje vozila, inspektor i/ili policajac vrši isticanjem tablice koja je u obliku prometnog znaka "zabranjen promet svim vozilima u oba smjera" na kojoj je ispisano "STOP INSPEKCIJA" ili „STOP“.

Vozač motornog vozila dužan je zaustaviti vozilo i postupiti po nalogu inspektora i/ili policajca.

1.2. Uvjeti za obavljanje taksi prijevoza:

Taksi prijevoz može se obavljati samo putničkim vozilom sa 5 sjedišta (1+4) , koje ima najmanje četvera vrata, a oblik karoserije je limuzina ili karavan i ne može imati priključno vozilo.

Putničko vozilo kojim se obavlja taksi prijevoz osoba mora imati oznaku sa imenom i prezimenom, prebivalištem taksi prijevoznika i evidencijski broj taksi vozila, a za pravnu osobu naziv i sjedište pravne osobe umjesto imena i prezimena taksi prijevoznika. Oznaka na taksi vozilu ispisuje se na tabli dimenzija 12 x 7 cm koja se postavlja u donjem desnom dijelu prednjeg vjetrobranskog stakla u vozilu.

Putničko vozilo kojim se obavlja taksi prijevoz osoba mora ispunjavati i sljedeće uvjete:

- a) da na krovu vozila ima čvrsto pričvršćenu svijetleću taksi oznaku sa natpisom "TAXI" dimenzija 260 x 160 mm;
- b) da vozilo koje posjeduje radio-taksi, ima oznaku «RADIO-TAXI» dimenzija 500 x 120 mm, na kojoj mora biti ispisan identifikacijski broj licence Regulatorne agencije za komunikacije BiH za korištenje radio stanice koja se mora nalaziti u vozilu i
- c) da su oznake simbola na tablama crne boje na žutoj podlozi.

Taksi prijevoz putnika na području Županije / Kantona mogu obavljati pravne osobe upisane u sudski registar za obavljanje taksi djelatnosti i fizičke osobe koje posjeduju rješenje za obavljanje taksi djelatnosti izdato od nadležne općinske službe.

Motornim vozilom kojim se vrši prijevoz može upravljati osoba koja ispunjava uvjete utvrđene propisima o sigurnosti prometa na cestama:

- najmanje III stupanj stručne spreme za zanimanje vozač motornog vozila,
- položen poseban ispit za taksi vozača i
- manje od 65 godina starosti.

Pravne ili fizičke osobe mogu početi obavljati taksi prijevoz ako prethodno pribave slijedeće dokumente od nadležnog ministarstva:

- Rješenje o tehničko-eksploatacijskim uvjetima ;
- Rješenja o dodjeli licence za obavljanje taksi prijevoza ;
- Obrazac licence za vozilo ;
- Iskaznicu za vozača motornih vozila ;
- Rješenje o dodjeli dopunske taksi oznake za tekuću godinu i dopunsku taksi oznaku za to vozilo u obliku naljepnice elipstastog oblika.

Za vrijeme obavljanja taksi prijevoza, pravna ili fizička osoba u vozilu kojim obavlja taksi prijevoz mora imati osim vozačke dozvole, potvrdu o registraciji vozila/prometna dozvola i važeće originale ili ovjerene kopije slijedećih dokumenata:

- Rješenje nadležnog organa o obavljanju taksi djelatnosti ;
- Rješenje o korištenju taksi stajališta za tekuću godinu ;
- Rješenje o dodjeli licence „D“ za prijevoznika ;
- Obrazac licence „D“ izdate za vozilo ;
- Iskaznicu za vozača koji upravlja taksi vozilom ;
- Rješenje o tehničko-eksploatacijskim uvjetima za vozilo ;
- Rješenje o dodjeli dopunske taksi oznake i dopunsku taksi oznaku elipstastog oblika zalijepljenu na vozilu za tekuću godinu ;
- karton preventivnih tehničkih pregleda ;
- potvrdu o baždarenju taksimetra ;
- plan grada odnosno općine za koju je registriran prijevoznik;
- ovjeren cjenik taksi usluga;
- liječničko uvjerenje.

1.3. Taksi stajališta

Taksi stajališta su propisno uređene i označene javne površine u općoj uporabi, namijenjena za parkiranje taksi vozila u cilju prijema putnika za prijevoz i to po redu dolaska, kao i prijema narudžbi i prijevoza putnika prema redoslijedu.

Ukoliko putnik ima posebne zahtjeve u pogledu urednosti i komfora vozila ili uljudnosti vozača, može zatražiti uslugu i od taksi prijevoznika čije vozilo nije parkirano na prvom mjestu prijema taksi stajališta.

Taksi stajalište ne može biti u vlasništvu pravnih ili fizičkih osoba.

Plan razmještaja i broj taksi stajališta, te broj stajališnih mjesta na taksi stajalištima koja se nalaze na javnim površinama, na kraju tekuće za narednu godinu predlaže nadležni općinski organ uz suglasnost sa općinskim udruženjima taksi prijevoznika.

Način korištenja, red i rad na taksi stajalištima uređuje nadležni organ općine svojim propisom.

Raspored taksi vozila na taksi stajalištima i kriterije za red prvenstva u raspoređivanju taksi vozila na taksi stajalištima, usaglašava se sa udruženjima taksi prijevoznika po objavljenom javnom pozivu najmanje jedanput godišnje, na koji prethodnu saglasnost daje nadležni organ općine.

Prijevoznik koji ima registriranu djelatnost i rješenje o taksi stajalištu u matičnoj općini ne može vršiti taksi prijevoz na području druge općine .

Izuzetno, ukoliko taksi prijevoznik vrši taksi prijevoz sa područja općine u kojoj ima registriranu djelatnost na područje druge općine, dužan je korisniku prijevoza izdati račun za prijevoz prije početka vožnje i ugasiti svijetleću krovnu taksi oznaku, ili istu prekriti.

Na jedno stajališno mjesto u okviru taksi stajališta raspoređuje se jedno taksi vozilo.

Izuzetno ,na jedno stajališno mjesto u okviru taksi stajališta može se rasporediti i dva taksi vozila, ukoliko je to predvidio nadležni općinski organ svojim propisom.

Taksi prijevoznik, odnosno taksi vozač prima putnike za prijevoz na taksi stajalištu, gdje je raspoređen.

1.4. Prava i dužnosti taksi vozača i odnos prema putnicima

Taksi prijevoznik, odnosno taksi vozač prima putnike za prijevoz na taksi stajalištu, gdje je raspoređen.

Taksi prijevoznik dužan je pružiti uslugu svakom licu koje prijevoz naruči neposredno ili telefonom putem dispečerskog centra bez obzira na dužinu vožnje.

Ako osoba naruči prijevoz unutar gradske zone gdje taksi prijevoznik ima registriranu djelatnost telefonskim pozivom preko radio-taksi centra ili određenog taksi stajališta, prima se na prijevoz na mjestu koje odredi putnik. Naknada za prijevoz računa se od mjesta prijema putnika.

Pri vršenju taksi prijevoza, taksi vozač ne može usputno uzimati druge putnike bez suglasnosti putnika koji je/su prvi započeo/li vožnju.

Putnici se mogu primati na prijevoz i van taksi stajališta, ako se time ne krše odredbe Zakona o osnovama sigurnosti prometa na cestama u BiH, odnosno, ako se tom radnjom ne ometa normalno i sigurno odvijanje prometa.

Zabranjen je prijem i ispuštanje putnika u tunelu, prijevojima, na biciklističkoj stazi, na dijelu ceste gdje bi vozilom zaklonio prometni znak ili uređaj za davanje svjetlosnih prometnih znakova, u zoni raskrižja i to na deset metara ispred i deset metara iza

raskrižja, kao i u zoni od najmanje 25 m udaljenosti sa bilo koje strane od susjednog taksi stajališta ili niza taksi stajališta.

Vozač taksi vozila dužan je u potpunosti izvršiti uslugu prijevoza prema osobama koje su ga unaprijed i za određeno vrijeme angažirale.

Odredište vožnje određuje putnik. Taksi vozač dužan je prijevoz obaviti najkraćim cestovnim pravcem, odnosno cestom koju mu odredi putnik ako uvjeti ceste omogućuju normalnu i sigurnu vožnju.

Naknada za izvršenu uslugu utvrđuje se taksimetrom po važećem cjeniku za taksi usluge.

Cijena taksi prijevoza utvrđena taksimetrom ne može se uvećavati bez obzira na broj osoba koje se prevoze.

Ukoliko se taksi vozilom prijevozi više osoba na isto odredište, cijena prijevoza utvrđena taksimetrom se dijeli podjednako na sve korisnike taksi usluge.

Cijena vožnje na relacijama preko 25 km može se ugovoriti slobodnom pogodbom prije početka prijevoza, bez uključanja taksimetra s tim da cijena ne može biti veća od one koja bi se utvrdila taksimetrom.

Prije započinjanja prijevoza na relacijama preko 25 km taksi vozač je dužan putniku izdati račun za ugovorenu uslugu na utvrđenoj relaciji .

Po završetku vožnje, osobe koje se prevoze obvezne su platiti ugovorenu ili taksimetrom utvrđenu cijenu prijevoza.

Ukoliko taksi vozač ne uključi taksimetar, a cijena prijevoza nije unaprijed ugovorena, osobe koje se prevoze nisu dužne platiti naknadu za izvršeni prijevoz.

Ukoliko nije u mogućnosti naručenu vožnju započeti ili započetu vožnju završiti, vozač taksi vozila obavezan je za najkraće

vrijeme osobama koje su naručile prijevoz osigurati drugo vozilo i taksi vozača.

Eventualne troškove pretovara prtljage u slučaju započete, a nedovršene vožnje snosi taksi vozač koji je vožnju započeo.

Prilikom vršenja taksi prijevoza taksi oznaka na krovu vozila mora svijetliti kada je to vozilo slobodno, odnosno bez putnika. Prilikom prijema putnika na prijevoz taksi vozač je dužan ugасiti svijetleću taksi oznaku na krovu vozila.

Taksi prijevoznik, odnosno taksi vozač je obavezan poznavati i nazive gradskih ulica, mjesta, tj. adrese na kojima se nalaze važniji gospodarski, kulturno-povijesni, sakralni, vjerski i turističko-ugostiteljski objekti, županijsko / kantonalne i općinske institucije, bolnice, zdravstvene ustanove, policija i dr.

1.5. Kodeks ponašanja taksi prijevoznika

Za vrijeme obavljanja taksi prijevoza, vozač taksi vozila mora biti uredno i pristojno odjeven (duge hlače, košulja ili majica sa rukavima) i pristojno se odnositi prema putnicima.

Vozilo mora biti uredno očišćeno i prozračeno, prije dnevnog stavljanja u promet kao i u tijeku prometovanja.

Za vrijeme dok je taksi vozilo parkirano na taksi stajalištu vozač taksi vozila dužan je biti u taksi vozilu ili pored taksi vozila.

Taksi prijevoznici ne moraju biti u vozilu kada su napustili taksi vozilo kako bi završili vožnju, u cilju pomoći starijim licima ili dostave prtljaga i osobnih stvari putnicima, kao i drugim slučajevima opravdanog kratkotrajnog i nužnog odsustva, te u vrijeme pauze za topli obrok u trajanju od pola sata.

Na zahtjev osobe koja se prevozi, vozač taksi vozila dužan je isključiti radio aparat.

Za vrijeme vožnje, osobe koje se prevoze ne smiju taksi vozača ometati u vožnji niti praviti štetu na vozilu, te je u tim slučajevima taksi prijevoznik ovlašten poduzeti mjere samopomoći ili obavijestiti ovlaštene službene osobe o ometanju i šteti naneseоj od strane putnika.

U vrijeme obavljanja prijevoza osoba u taksi vozilu je zabranjeno pušenje.

Taksi prijevoznik je obavezan u taksi vozilu na vidnom mjestu istaći natpis o zabrani pušenja.

Taksi prijevoznik ne smije prevoziti djecu mlađu od 7 godina bez pratnje.

Po završetku vožnje taksi vozač je dužan pregledati vozilo, a nađene stvari odmah, a najkasnije u roku od 24 sata prijaviti najbližоj dispečerskoj taksi službi i policijskoj postaj.

2. Osnovni podaci o Bosni Hercegovini, Federaciji BiH, Hercegovačko neretvanskoj županiji / kantonu i općinama

S obzirom na promjene do kojih je došlo zbog rat u Bosni i Hercegovini i unutarnjom reorganizacijom Bosne i Hercegovine (Daytonski sporazum, 1995.) na dva administrativno-pravna entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, Hercegovačko-neretvanska županija/kanton nalazi se u južnom dijelu Bosne i Hercegovine i obuhvaća područje oko rijeke Neretve te u Neumu izlazi na more.

Po Ustavu Federacije županije/kantoni su administrativno-teritorijalne jedinice sa velikim stupnjem samouprave.

Jedna od deset županije u Federaciji Bosne i Hercegovine je i Hercegovačko-neretvanska županija/kanton.

Prema odredbama Dejtonskog sporazuma područje Hercegovačko-neretvanske županije/kantona je teritorijalno

zaokruženo cjelinom od devet općina: Mostar, Konjic, Prozor-Rama, Jablanica, Čitluk, Čapljina, Stolac, Neum i Ravno.

Hercegovačko-neretvanska županija/kanton zauzima površinu od 4.401 km², odnosno 16.86 % teritorije Federacije Bosne i Hercegovine ili 8,59 % teritorije Bosne i Hercegovine.

Po popisu stanovništva iz 1991. godine na području Županije obitavalo je 215.726 stanovnika, s malom gustoćom naseljenosti (51 stanovnika/km²).

Sjedište Vlade Hercegovačko-neretvanske županije/kantona je u Mostaru, koji je kulturni, sveučilišni / univerzitetski i medicinsko klinički centar ove regije.

2.1. Općina - grad Mostar

Gospodarsko, kulturno, sveučilišno, prometno i turističko središte Hercegovine. Podignut u cvjetnoj i vinorodnoj dolini rijeke Neretve ovaj grad je kamena ruža. Njegovu blagu klimu štite planine Velež, Čabulja i Hum.

Nastao je oko Starog mosta koji je podignut 1566. godine u blizini nekadašnjeg lančanog mosta. Iz tog razdoblja i kasnije ostali su vrijedni spomenici kulture.

Dolaskom austro-ugarske uprave u ove krajeve zatečeni zanatski način gospodarenja i specifične društvene odnose zamjenjuje industrijsko doba i grad doživljava intenzivnu graditeljsku aktivnost.

Ime je dobio po čuvarima mostova (mostarima), na obalama rijeke Neretve. Grad je poznat po čuvenom Starom mostu, izgrađenom u 16. stoljeću, koji je srušen u ratu 9. studenog 1993. godine da bi nakon rata 2004. godine most ponovo bio izgrađen.

Stari most je prvi kulturni spomenik u Bosni i Hercegovini koji se nalazi na UNESCO-voj listi zaštićenih spomenika kulture svijeta.

Osnivanje grada Mostara je vezano uz izgradnju dviju kula/utvrda, sredinom XV stoljeća, vjerojatno u doba hercega Stjepana. Utvrda na desnoj obali Neretve zvala se Tara, a na lijevoj Helebija. Kula Herceguša je sagrađena neposredno uz kulu Taru. Služila je u

obrambene svrhe, a i za čuvanje nekadašnjeg visećeg drvenog mosta. Izgrađena je za vrijeme herceg-Stjepana, po kome je dobila i ime.

Gradsko područje (Mostar i njegova okolina) se geografski može opisati kao čvorište sjeverne, zapadne i istočne Hercegovine. Kroz centar grada se proteže kanjon rijeke Neretve pa je Mostar poznat i pod nadimkom "grad na rijeci Neretvi". Najpoznatija brda oko mostarske kotline su Hum, Stolac, Fortica, Žovnica i Brkanovo brdo. Dvije najpoznatije planine koje se nalaze u blizini Mostara su Velež i Prenj. Mostar je kao i većina hercegovačkih gradova veoma krševit.

Grad je najveći urbani centar u Hercegovini i peti grad po veličini u Bosni i Hercegovini. Prema popisu iz 1991. godine imao je 75.865 stanovnika. Danas je broj stanovnika u samom gradu nešto manji i iznosi 64.301. U cijeloj općini, prema procjenama Zavoda za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine iz 2003. godine, ukupno živi 105.448 ljudi, a po posljednjem službenom popisu stanovništva iz 1991 godine, općina Mostar imala je 126.628 stanovnika, raspoređenih u 57 naselja.

2.2. Općina Konjic

Konjic je grad i središte istoimene općine na krajnjem sjeveru planinske Hercegovine, u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine, u kotlini s obje strane rijeke Neretve i oko ušća Neretvine pritoke Trešanice.

Područje općine Konjic graniči sa općinama : Prozor-Rama, Gornji Vakuf, Fojnica, Kreševo, Hadžići, Kalinovik, Trnovo, Nevesinje, Jablanica i Mostar. Po posljednjem službenom popisu stanovništva iz 1991. godine, općina Konjic je teritorijalno najveća općina i zauzima 1.101 km² teritorije Bosne i Hercegovine, koju je naseljavalo 43.878

stanovnika, naseljenih u 151 sela i naselja, organiziranih u 18 mjesnih zajednica.

Područje općine se prostire na nadmorskoj visini od 270 m (nivo Jablaničkog jezera) do 2.155 m (planina Prenj) . Na samom „Konjičkom“ području nalaze se planinski masivi: Prenja, Visočice, Bjelašnice, Treskavice i Vranice, a dobrim dijelom u ovo područje zadiru i obranci Crvnja, ukrašena mnoštvom rijeka i jezera sa bisernom ljepoticom rijekom Neretvom i čudesnim kanjonom Rakitnice, te Boračkim i Jablaničkim jezerom.

Prirodne ljepote te bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta, te veliki šumski i vodeni potencijali predstavljaju osnovu za razvoj drvoprerađivačke djelatnosti, poljoprivrede, stočarstva, vočarstva, turizma i drugih grana. Značajna ulaganja u objekte infrastrukture, putne, vodovodne, kanalizacione, komunikacione obilježili su prethodni period a predstavljaju Općinu Konjic prepoznatljivom i ugodnom za življenje.

Realizacijom niza kapitalnih projekata otvaraju se horizonti Općine Konjic kao destinacije poželjne za život današnjih i budućih generacija.

2.3. Općina Prozor-Rama

Općina **Prozor-Rama** nalazi se na ušću rijeke Rame u Neretvu, u sjevernoj Hercegovini. Sjedište općine je u gradu Prozoru.

Danas nema ovog ušća, gotovo nestala je i rijeka Rama, čiji je gornji tok prekrilo Ramsko jezero, a donji tok i ušće Jablaničko jezero.

Konfiguracija tla općine uvjetovala je da se neka njegova sela nalaze se na svega 300, pa i manje, a neka iznad 900 metara nadmorske visine.

Po posljednjem službenom popisu stanovništva iz 1991. godine, općina Prozor-Rama imala je 19.760 stanovnika, raspoređenih u 56 naselja i zauzima površinu od 477 km².

Područje današnje prozorsko-ramske općine uokvireno je visokim i teško prohodnim planinama (Makljen, Raduša, Vran, Ljubuša i Čvrstica). Posebno je nepristupačan vrletni masiv planine Čvrstica, koji ovaj kraj okružuje s njegove južne strane. Nešto prohodnije i niže planine su prema zapadu i sjeveru, pa su se tuda protezali glavni putevi koji su ovaj kraj povezali s drugim mjestima. Uz vodene tokove, pogotovo rijeke Rame, bile su smještene ne baš brojne i prostrane, ali vrlo plodne doline, od kojih je najveća i najplodnija bila ona u gornjem toku Rame. Danas gotovo cijelu dolinu prekriva Ramsko jezero.

Ne zna se točno kad su Slaveni zagospodarili Ramskom dolinom. U vrijeme jačanja srednjovjekovne Bosne, Rama se našla u njenom sastavu. U jednoj povelji koju je 1322. godine izdao Stjepan II Kotromanić, spominje se od Rame knez Ostoja, a iz druge povelje koja je pisana 1323. godine doznaje se da je to bio knez Ostoja Pribojević. Ime grada Prozora prvi put se spominje u darovnoj povelji Tvrtka I, koju je izdao 11. kolovoza 1366. godine u župi Rami pod Prozor-gradom, kojom daruje Vukčiću Hrvatiniću, čitavu Plivsku župu sa tvrdim Sokol-gradom.

Grad je najvjerovatnije nastao izgradnjom utvrđenja oko kojeg se kasnije razvilo predgrađe, ustvari gradsko naselje, a koje je još prije pada Bosne pod osmanlijsku vlast postalo poznato trgovište.

Na području Prozora i doline Rame se nalaze mnoga arheološka nalazišta: na Velikoj Gradini na Vrelu Rame nađen je čitav komplet modela kućnog namještaja izrađenog od gline, koji je vjerovatno služio kao dječije igračke, a vjerno reproducira peć, sto, stolice i dr.

2.4. Općina Jablanica

Jablanica je grad i središte istoimene općine u sjevernoj Hercegovini, Bosna i Hercegovina, smještena u sjevernom dijelu gornje ili visoke Hercegovine. Administrativno općina pripada Hercegovačko-neretvanskoj županiji. Grad Jablanica leži na smaragdno-zelenoj rijeci Neretvi.

Po posljednjem službenom popisu stanovništva iz 1991. godine, općina Jablanica imala je 12.691 stanovnika, raspoređenih u 33 naselja.

Općina Jablanica spada sa svojih 301 km² površine u red najmanjih općina u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Uklještena između jednih od dvaju najviših planina u Bosni i Hercegovini Čvrsnice i Prenja, sa svojom prelijepom dolinom otvaraju litičasti kanjon dug više od 30 kilometara. Sam grad je smješten na nekoliko terasa na nadmorskoj visini od 202 metra, kroz koje protiče rijeka Neretva.

Najstarije iskopine govore da je ovo područje naseljeno još u metalnom dobu, mada je pravi procvat doživjelo u doba rimljana i u srednjem vijeku o čemu govori 42 lokaliteta s 683 nekropola sa stećcima i gomilama. Većina ovih spomenika materijalne kulture potiče iz kraja II. i početka I. milenija prije nove ere, a stećci uglavnom potiču iz kasnog srednjeg vijeka. Kroz ovaj kraj su prolazili jedini karavanski putovi od Dubrovnika do srednje Bosne i putovi u dolinu Vrbasa. U odredbi bosanskog kralja Stjepana Tomaša izdatoj 1446. godine u Konjicu, u kojoj se mahinejcima-bogumilima zabranjuje gradnja i obnavljanje crkve. Među potpisnicima se spominju Petar Pavlović i Radivoj Jablanović, po kojemu je, možda Jablanica dobila ime.

U prvom popisu (defteru) iz 1477. godine spominju se i tri jablanička sela: Žugle (Žuglići), Ostrožac, Čehari. Zasad najstariji pojam Jablanica nalazimo u (drugom) defteru (popisu) iz 1488./89. godine prema kojem se Jablanica spominje kao kraj u nahiji Neretva i bila je timar (područje) nekog bega i imala je 67 domova, 4 neoženjena i 3 muslimana. Ostali stanovnici su bili kršćani.

Osmanska vladavina, osim hanova i putova nije ostavila važnije tragove tako da je početak urbanizacije područja započeo dolaskom Austrougarske monarhije 1877. godine, koja je izgradnjom kasarne, mostova, tunela, kuća i stanova za namještenike, željezničke stanice i hotela, udarila temelje današnjem izgledu grada i njegove okoline. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu donosi ukaz 30. svibnja 1893. godine da se ime Jablanice promjeni u ime "Jablanica na Neretvi". Iako joj je od najranijih početaka, zbog svoga geostrateškog položaja predodređena sudbina kao mjesta za odmor i oporavak, Jablanica je svoj ekonomski razvoj temeljila na razvoju industrije kamena i hidroenergetskih potencijala. Mada su i ranije postojale vjerske škole (sibjan mektebi) prva narodna osnovna škola u Jablanici počela je s radom 1902./3. godine u Popovića kući (danas Halebića kuća).

2.5. Općina Čitluk

Brotnjo je visoravan smještena na jugozapadu Bosne i Hercegovine. Pruža se uz granicu općine Mostar na sjeveru i sjeveroistoku pa do granica općina Široki Brijeg i Ljubuški na sjeverozapadu i jugu Brotnja.

Gradić Čitluk razvija se od kraja pedesetih godina dvadesetog stoljeća u administrativno središte Brotnja. Danas je to mjesto sa srednjom i osnovnom školom, gospodarsko, prometno, sportsko, kulturno i turističko središte.

Po posljednjem službenom popisu stanovništva iz 1991. godine, općina Čitluk imala je 15.083 stanovnika, raspoređenih u 21 naselju.

Općine Čitluk obuhvaća područja naseljenih mjesta i to: Bijakovići, Biletići, Biletić Polje, Blizanci, Čalići, Čerin, Čitluk, Dobro Selo, Dragićina, Donja Blatnica, Gornja Blatnica, Gradnići, Hamzići: Donji Hamzići i Gornji Hamzići, Krehin Gradac, Krućevići, Donji Mali Ograđenik i Gornji Mali Ograđenik, Međugorje, Mostarsko Cerno, Paoča-Vidovići, Potpolje, Služanj, Tepčići, Tepčići Polje, Vionica, Donji Veliki Ograđenik i Gornji Veliki Ograđenik.

Brojem stanovnika najveće naseljeno mjesto je općinsko sjedište Čitluk, slijedi zatim Međugorje, a među veća naseljena mjesta spadaju također Gornji Veliki Ograđenik, Krehin Gradac i Donji Veliki Ograđenik.

Općinsko središte, grad Čitluk, administrativno je sjedište općine i nalazi se na pogodnom zemljopisnom području, u središtu Brotnja, na raskrižju prometnica prema Mostaru, Ljubuškom, Čapljini Međugorju i Širokom Brijegu.

Područje današnje općine Čitluk, odnosno Brotnja, prvi put u povijesti spominje se, 1306/07. godine u trgovačkim odnosima s Dubrovnikom. Taj do sada pronađeni najstariji nadnevak nađen je u dubrovačkom Povijesnom arhivu, što nas upućuje na to da je Brotnjo u to doba bilo povezano s tim primorskim gradom još u srednjem vijeku. Na ovom području do današnjih dana sačuvan je veći broj ilirskih gomila i gradina, rimskih hramova, ostataka antičke i rimske kulturne baštine, srednjovjekovnih, starohrvatskih crkvenih zgradišta, starih turskih kula, bezbroj vrlo različitih stećaka, tih "kamenih spavača", koji svjedoče o bogatom, burnom i umjetnički nadahnutom životu na ovom području. To su, uglavnom, najkraće rečeno na neki način obilježja prošlosti Brotnja.

U Brotnju je sačuvan veliki broj ilirskih gradina, a najpoznatije su u Hamzićima, Gradnićima i Krehin Gradcu. U tim prapovijesnim spomenicima pronađeni su grobovi, oružje, te razne vrste nakita, keramičkog posuđa i oruđa. Osim Ilira, na području Brotnja živjeli su i Kelti u 4. i 3. stoljeću prije Krista. Na ovim područjima i Grci su imali značajnog utjecaja. Osim Grka, i Rimljanima su bili zanimljiva ova područja istočne obale Jadranskog mora, a njihovim dolaskom u ove krajeve opadao je utjecaj grčke kulture. Za vrijeme Rimljana u ovim krajevima, Brotnjo je teritorijalno pripadalo rimskoj provinciji Dalmaciji. Ostatci rimske materijalne kulture još su vidljivi u mnogim naseljenim mjestima Brotnja i to u Čerinu, Čitluku, Krehin Gradcu, Tepčićima, Biletići Polju. Na ovim lokalitetima pronađen je rimski novac, rani ostatci graditeljske arhitekture, kameni spomenici, rimski crijevi, keramika, razne alatke, nakit i oruđe.

2.5.1. Svetište Kraljice mira Međugorje

Nekoliko kilometara južno od grada Čitluka nalazi se Međugorje, mjesto molitve i pomirenja, kojeg hodočaste vjernici iz cijelog svijeta.

Od 24. lipnja 1981. godine Međugorje postaje najpoznatijom župom u svijetu. Tog dana u podnevnim satima nekoliko djece iz Bijakovića, iz zaseoka Podbrdo, ugledalo je, kako su kazali, neobičnu pojavu: Ženu s djetetom koja im je rukama davala znak da se približe.

Djeca su preplašena pobjegla svojim kućama i ispričala što su vidjeli. Odgovor starijih bio je posve očekivan: «Ne igrajte se s time, ta gdje će se vama ukazati Gospa.»

Djeca su uzbuđena i radoznala, i sutradan otprilike u isto vrijeme (oko 17.30) došla na isto mjesto. Događaj se ponovio: Djeca su – tako svjedoče – najprije ugledala snažno svjetlo, a potom i Gospu s kojom su molili.

Ukazanja su se nastavila svakodnevno, a narod najprije iz župe, a potom i iz drugih mjesta, te svijeta, počeo se okupljati i moliti.

Odmah nakon početka ukazanja, počeli su i progoni vidjelaca, njihovih roditelja i rodbine, župljana i svećenika. Djeca su privođena na policijska saslušanja i psihijatrijske preglede, ali je uvijek bilo utvrđeno da su djeca zdrava.

Tadašnji međugorski župnik fra Jozo Zovko mjesec i pol dana nakon događaja uhapšen je i osuđen po komunističkom sudu na tri i pol godine zatvora stoga što je propovijedao evanđelje. Istu su sudbinu doživjela još dva svećenika.

Od 1981. godine do danas Međugorje je od obične župe postalo mjesto okupljanja milijunskog mnoštva hodočasnika iz cijelog svijeta, a mnogi od njih su posvjedočili da su upravo u ovoj župi pronašli vjeru i mir.

Međugorje danas uspoređuju, po plodovima, s glasovitim mjestima Gospinih ukazanja u dvadesetom stoljeću: s Lourdesom i Fatimom.

Molitvena mjesta u župi Međugorje su crkva, Brdo ukazanja (Podbrdo) i Križevac.

2.6. Općina Čapljina

Čapljina je grad i općina u južnom dijelu Bosne i Hercegovine.

Prema zadnjem popisu iz 1991. godine u gradu je živjelo oko 7.500 stanovnika, odnosno 27.882 stanovnika u općini. Nalazi se u dolini rijeke Neretve, na važnom raskrižju putova sa sjevera na jug.

Općina Čapljina je smještena svojim većim dijelom uz rijeku Neretvu i njenim pritokama Bregavi, Trebižatu i Krupi, koje se ulijevaju južno od samog grada Čapljine.

Općina graniči s općinom Ljubuški na zapadu, općinom Čitluk na sjeverozapadu, općinom Mostar na sjeveru, općinom Stolac na istoku, općinom Neum na jugu te na jugozapadu državnom granicom prema gradu Metkoviću u Republici Hrvatskoj.

Kroz Čapljinu prolazi važni magistralni i željeznički put koji spaja Jadransko more s Bosnom i dalje prema srednjoj Europi.

Čapljina ima 27 mjesnih zajednica s pripadajućim naseljenim mjestima i selima, sa sjedištem i brojem članova Povjerenstva kako slijedi:

Bivolje Brdo	Dračevo	Lokve	Šurmanci
Bobanovo Selo	Dretelj	Opličići	Šuškovsko Naselje
Čapljina I	Gabela	Počitelj - Hotanj	Višići
Čapljina II	Gabela Polje	Prćavci	Tasovčići
Čeljevo	Gnijišta	Prebilovci	Trebižat
Doljani	Grabovine	Svitava	Zvirovići
Domanovići	Klepci	Gorica - Struge	

2.7. Općina Stolac

Općina Stolac smještena je u jugoistočnom dijelu Bosne i Hercegovine na krajnjem istoku Hercegovačko-neretvanske županije. Grad je nastao na obalama rijeke Bregava, koji okružuje planina Hrgud te Vidovo polje s okolnim mjestima koja su ispisana perom bogate kulturne prošlosti. Sa zapadne strane je Dubravska visoravan po kojoj su poznata stolačka vina. Stolac je prostor sa najduljom i najraskošnijom poviješću života u BiH a spada u malu

skupinu onih prostora na kojima su sačuvana materijalna svjedočanstva o urbanim oblicima života kroz dugo razdoblje 3.500.godina, koliko su stari posljednji poznati nalazi ilirskog grada Daorsona . Kontinuitet nazočnosti ljudske zajednice na prostoru Stoca seže 16.000 godina u prošlost. O tome svjedoče pećina Badanj –paleolitsko stanište ,utvrđeni stari Ilirski grad Daorson koji izaziva divljenje svojim kiklopskim zidinama, te poznate nekropole stećaka na Radimlji, Boljunima, Rotimlji i Vidoštaku kao i sama tvrđava starog grada Križevca. Naziv Stolac dobio je relativno kasno , prvi poznati podaci su iz 15 stoljeća ,te se razvoj Stoca prati kroz nekoliko naziva. Najstariji naziv koji sa sigurnošću možemo zabilježiti je Daorsoni ,odnosno Daorson (Ilirski grad u selu Ošanjići povrh Stoca IV-III stoljeće p.n.e) kao i niz drugih (Dillintum, Vidoški grad) do konačnog i sadašnjeg Stolac . Kroz svoju dugačku povijest ,prostor Općine Stolac je oduvijek bio zanimljiv mnogobrojnim osvajačima. Nakon proteka domovinskog rata Dejtonskim mirovnim sporazumom prostor teritorija općine Stolac podijeljen na dva dijela (jedan dio (48% republika Srpska), tako da se trenutačno općina Stolac prostire na površini od 286 km² i obuhvata naseljena mjesta kako slijedi. Aladinići, Barane, Bjelojevići, Borojevići, Bobanovo, Crnici greda, Crnići-kula, Komanje Brdo, Kozice ,Kruševo, Ošanjići, Pješivac-greda, Pješivac-Kula, Poprati, Prenj, Rotimlja, Trijebanj i dijelovi naseljenih mjesta: Burmazi, Do,Hodovo, Hrgud i Poplat. Prema popisu iz 1991 godine Stolac je imao 18 681 stanovnika a prema nekim procjenama u 2009 godini 13 227, i zauzima površinu od 286 km² . Stolac ima dvije osnovne škole (Stolac i Crnići) sa isturenim područnim odjelima jednu Srednju školu i Dječiji Vrtić.

2.8. Općina Neum

Neum je grad i sjedište općine na jugu Hercegovine To je jedini bosansko-hercegovački grad s izlazom na more. Teritorij Neuma ustupila je 1718 godine Turcima Dubrovačka Republika. Potpisivanjem Dejtonskog sporazuma općina Neum je u cijelosti ušla u sastav Federacije BiH. Udaljenost Neuma od Dubrovnika 65 km, od Mostara i Međugorja je 70 KM, a od Metkovića 30 km. Neum se odlikuje dugim i toplim ljetima i kratkom i blagom zimom te spada u red primorskih mjesta s najvećim brojem sunčanih dana. Prema popisu iz 1991. godine stanovništvo općine: grad Neum 1.651 i urbano područje (općina) 4.325 stanovnika.

Naseljena Mjesta u općini Neum su: Babin Do, Borut, Brestica, Broćanac, Brštanica, Cerovica, Crnoglav, Dobri do , Dobrovo, Donji Drijen, Donji Zelenikovac, Dubravica, Duži, Glumina, Gornjr Hrasno, Gradac, Hotanj. Hutovski ,Hutovo Kiševo, Kolojanj, Moševići, Neum, Prapatnica, Previš, Rabrani, Vinine i Žukovica. Neum raspolaže sa oko 7.000 ležaja u hotelima visoke kategorije, te odmaralištima i privatnim smještajem. Poznati hoteli u općini Neum su : Neum, Sunce, Stella i Zenit .

Od značajnijih ustanova navodimo: Osnovnu i Srednju Školu, Dom zdravlja Neum , Pošta, Banke.

Autohtono stanovništvo Neuma oduvijek se bavilo poljoprivredom, ribarstvom i ekstenzivnim stočarstvom, i ubirali ljekovito bilje i (kadulju), ružmarin i vrijesak. U prošlosti su Neumljani bili poznati kao klesari kamena za gradnju kuća i suhozida. Uzgajali su mediteranske kulture: duhan, vinova loza, bademe, lovor, kupus, krumpir, luk. Proizvodili su sir, vino, rakiju (lozovaču i travaricu), suhu i usoljenu ribu, suhomesnate proizvode (pršut), sol, smokve, med, vunene proizvode.

U Neumu postoje Vaterski klub Jadran, Hrvatski nogometni klub Neum, Boćarski klub Neum, Hrvatski rukometni i košarkaški klub. Neum je jedini bosansko-hercegovački izlaz na more sa 24 kilometra

uređene morske obale i turistički uređenim hotelskim i privatnim kapacitetima.

2.9. Općina Ravno

Na krajnjem jugu Hercegovine smještena je općina **Ravno**. Prije rata cijeli ovaj kraj pripadao je općini Trebinje. Proteže se duž Neumskog i Dubrovačkog zaleđa od Hutova na sjeverozapadu do Konavala na jugoistoku, dužine oko 80 kilometara. Omeđena je državnom granicom s Republikom Hrvatskom sa zapadne strane i entitetskom granicom Republike srpske s istoka. Općinsko središte –naselje Ravno smjestilo se na uzvisini uz istočni rub Popova polja, koje je uređenjem toka rijeke Trebišnjice postalo glavnim čimbenikom gospodarskog razvitka i razvoja poljoprivredne proizvodnje. Ravno je poznato po tome što je krajem 1991 godine bio prvi grad u BiH koji je napadnut od strane JNA čime je službeno započeo rat u Bosni i Hercegovini. Površina općine Ravno iznosi 447 km². Prema popisu iz 1991 godine stanovništva je bilo ukupno 1.771 (1991) odnosno 1.400 (2009). Veliki broj spomenika materijalne kulture svjedoči o bogatoj povijesti ovog kraja. Ljepota krajolika samo 10-tak km udaljenog od mora i jake turističke destinacije Dubrovnik i okolica, preduvjet su za razvoj turizma u ovom području. Tako da se mogu razviti boravišni, izletnički, ruralni, lovni, sportsko-rekreacijski, znanstveni, gastro i etno turizam. Naseljena mjesta ove općine su: Baljivac, Balenići, Bobovišta, Cicrina, Čavaš, Čopice, Čvaljina, Glavska, Drvsnica Golubibnac, Gorogaše, Grebci, Ivanica, Kaluđerđevići, Kijev Do, Kutina, Nanovići, Nevada, Orahov Do, Podosoje, Prosjek, Ravno, Rupni Do, Slavogostići, Slivnica, Bobani, Slivnica, Previš, Sparožići, Trebimlja, Trnčina, Skoplje, Velja Međa, Vlaka, Vukovići, Začula, Zagradinje, Zaplanik i Zavala, te dijelovi naseljenih mjesta: Baonine, Orašje, Popovo i Rapti Bobani.

3. Povijesno naslijeđe Hercegovačko-neretvanske županije / kantoe

3.1. Srednjovjekovni gradovi i tvrđave(kule)

3.1.1. Kula Herceg Stjepana u Blagaju

Kula Herceg Stjepana u Blagaju jedna je od iznimno vrijednih nacionalnih spomenika BiH koji je danas u dosta ruševnom stanju, a čija povijest svjedoči burna vremena tih prostora. Sagrađen je na najistaknutijem mjestu visokog i teško pristupačnog kraškog brda, na 310 metara nadmorske visine i iznad vrela rijeke Bune od kojeg je udaljen 266 metara.

Arheološki materijal rasut po padinama Blagajskog brda svjedoči o postojanju naselja još u prapovijesnom i rimskom periodu. Tjeme u obliku izduženog trokuta na svakom vrhu ima ostatke fortifikacija. Na sjeveroistočnom vrhu su ostaci rimskog ili kasnoantičkog utvrđenja-osmatračnice poznatog pod nazivom Mala gradina, a na jugoistočnom vrhu se raspoznaju konture prapovijesne gradine. Na jugozapadnom vrhu su ostaci današnjeg Stjepan-grada, srednjovjekovnog, odnosno grada iz osmanskog perioda.

Kraće stranice trokuta su ograničene kanjonom kojim je nekada protjecala rijeka, a na dužoj i jednoj pristupačnoj strani se raspoznaju ostaci čvrstih i masivnih bedema kojim je zatvoren jedan fortifikacijsko-urbani kompleks na više od dva hektara površine.

Moguće je da se ovaj kompleks podijelio u ranom srednjem vijeku na dva punkta - Stari grad (Stjepan-grad) i Malu gradinu, te da se

ovo tzv. dvojno naselje održalo bar do polovice 10. stoljeća. Prvi indirektni pisani izvori o gradovima Zahumljana, pa prema tome i o Blagaju, potječu iz "Spisa o narodima" bizantijskog cara i pisca Konstantina Porfirogenita nastalog između 948. i 952. godine u kojima se spominju dva grada - Bona i Hum.

I poslije 10. stoljeća Blagaj je imao veliku ulogu u razvoju Huma ili Zahumlja. Na njegov razvoj i značaj umnogome je utjecala blizina važne prometnice koja je dolinom Neretve povezivala Jadransko more s bosanskim zaleđem ("via Narenti"). Buran politički život, naročito poslije 10. stoljeća, ipak nije značajnije utjecao na ekonomski razvoj njegovog Podgrađa.

U Blagaju je rezidirao humski knez Miroslav u čije vrijeme se gradi Crkva sv. Kozme i Damjana. O gradnji crkve govori ploča sa ćirilničnim natpisom koja je 1912. godine pronađena u blizini ruševina starog dvorca Bišća i lokaliteta Vračići. Ploča se danas nalazi u Zemaljskom muzeju BiH.

Bosanski vladari u Blagaju, još od vremena kralja Tvrtka, izdaju povelje, a u svibnju 1404. godine Blagaj postaje jedno od sjedišta vojvode Sandalja Hranića, a zatim i hercega Stjepana Vukčića Kosače, po kojem je grad u narodu dobio ime Stjepan-grad. Prvi pisani izvor u kojem se spominje je Ugovor o miru između vojvode Sandalja Hranića i Mlečana od 1. studenog 1423. godine izdat "u našem gradu Blagaju". U 15. stoljeću spominje se u sve tri povelje aragonsko-napuljskog kralja Alfonsa V.

Osmanlije su zauzele Blagaj 1465., a već 1473. godine spominje se blagajski kadija. Grad su popravljali dva puta - 1699. godine kada je

sanirana zapadna kula, a zatim 1827. Posada je boravila ovdje sve do 1835. godine, iako je stratešku ulogu odavno preuzeo Mostar.

Ulaz u utvrđeni grad bio je zaštićen pretpredvorjem koje se danas teško nazire, predvorjem i kapi-kulom kao posljednjom preprekom pri ulasku napadača u grad.

Krajem 14. i početkom 15. stoljeća, zidovi bedema se ojačavaju i podebljavaju prizidama koje se sužavaju od podnožja prema vrhu. Na desetak metara od grada podignut je još jedan zid, tako da međuprostor izgleda kao rov. Istočni zid je naročito devastiran u 18. ili početkom 19. stoljeća, kada je u srednjoj kuli eksplodirala veća količina baruta. Popravak je izveden nevješto i nemarno, tako da je bitno izmijenjen njegov prvobitni izgled.

Na zapadnoj strani, na suženju gradskog obora, sagrađena je četvrtasta kula, tzv. gradski doksat. Do njezinog vrha, odakle se pruža lijep i širok pogled na okolicu, vodile su kamene stube. U južnom zidu je ostavljen tajni prolaz, nekada sakriven stubištem i polukružnim zidom, koji je služio za napuštanje grada u slučaju opasnosti.

Među otkrivenim arhitektonskim objektima najznačajniji su ostaci palače. Od drveta i bondruka je bila i unutrašnjost objekta što se zaključuje po pronađenim velikim količinama ugljenisanih greda i polupečene gline. Na objektu je bilo plastičnih dekoracija, o čemu svjedoči pronađeni ulomak kapitela nekog pilastra. Na temelju građevinskih karakteristika, arheološkog materijala i odgovarajućih analogija, zaključuje se da je palača nastala krajem 14. i početkom 15. stoljeća, u vrijeme vojvode Sandalja Hranića.

Središnji prostor zauzima objekt s ugrađenom kružnom cisternom. Sagrađen je najvjerojatnije u osmanskome periodu. Tada je podignuta i džamija te jedan mali stambeni objekt, ali su relativno kratko bili u funkciji, s obzirom na to da je osmanska posada radije boravila u naselju ispod grada. U putopisu iz 1664. godine, Evlija Čelebija spominje željeznu kapiju, 15 pustih kuća, malu džamiju, dvije cisterne i dva topa, a o gradu kaže da "izgleda kao da je tek izišao iz ruku neimara".

Godine 1965. izvedeno je sistemsko arheološko iskopavanje pod nadzorom Zemaljskog muzeja BiH, kada je ispitano oko 1.000 metara kvadratnih površine što je nešto više od jedne trećine prostora opasanog gradskim bedemima. Arheološke slojeve je karakterizirala velika debljina i siromaštvo u kulturnom materijalu. U srednjovjekovnom sloju pronađeni su keramički i sitni željezni predmeti, ostaci stakla i ugljenisanog žita. U ruševinama dvorapalače su pronađene velike količine olova, oko 700 kilograma.

U arheološkom sloju iz osmanskog perioda pronađeni su samo ostaci keramike i sitni predmeti građevinskog željeza. Kao rezultat iskopavanja pokazalo se da na Blagaju nema nikakvih ostataka antičke i ranosrednjovjekovne arhitekture, sitnog arheološkog materijala toga doba također nema. Nekoliko fragmenata ilirske keramike i samo nekoliko sitnih ulomaka rimskog krovnog crijepa govore o nekadašnjoj prisutnosti Ilira na ovom istaknutom položaju.

Ispod grada, kraj samog puta, nalazi se staro muslimansko groblje poznato pod nazivom Šehitluk. Njegovi su spomenici gotovo potpuno uništeni, iako se još naziru konture mnogih grobova i osam, uglavnom oštećenih, nišana s lijeve i desne strane potoka i

prilaznog puta. Među sačuvanim nišanima ističe se jedan par od bijelog vapnenca. Ovo je najvjerojatnije najstarija nekropola u Blagaju.

3.1.2. Stari most u Mosatru

Razmišljati o Mostaru, a instinktivno ne zamisliti sliku prelijepog Starog mosta, gotovo je nemoguće, pogotovo znajući da je ovo kameno remek djelo spomenik po kojem je grad i dobio ime i koji, simbolično, u sebi nosi mnoga značenja. Izgradnju mosta započeo je, u otomanskom periodu, turski arhitekt Hajrudin po nalogu sultana Sulejmana Veličanstvenog i završio nakon devet godina rada, 1566. godine. Odmah po rođenju, most postade tema mnogih lokalnih legendi, od kojih jedna kaže da je Hajrudin bio toliko tvrdoglav, da je tri dana i tri noći prestajao ispod konstrukcije mosta da bi dokaza koliko je most čvrst. I most je čvrsto stajao 427 godina, sve do ratne 1993. godine, u kojoj srušen. Rad na rekonstrukciji mosta trajao je više godina i pretstavljao je ogroman pothvat, jer je odlučeno da se most obnovi tehnikama građenja iz XVI stoljeća, uz primjenu istog metoda spajanja i približnim rezovima kamena, da bi se dobile određena nesavršenstva i jedinstvenost starog mosta. Kamen «Tenelija», svijetle boje, tonaliteta koji varira u zavisnosti od količine sunčeve svjetlosti, vadio se iz istog kameno-loma iz kojeg je vađen kamen za izgradnju prvobitnog mosta, a pojedini «preživjeli» dijelovi Starog mosta ponovo su upotrebljeni za njegovu obnovu. Stari most povezuje dvije obale Neretve i nalazi se smješten između dvaju kula: kule Tare i Herceguše s lijeve i Halebije s desne obale. Dug je 28,7m, širok 4,49m i karakterizira ga jedan kameni luk, koji se ljeti nalazi 21 m iznad nivoa vode. Ne treba propustiti takmičenje u skokovima sa Starog mosta, koje se od 1968. organizira u srpnju svake godine, mada povijesni izvori spominju da se sa njega skakalo još od vremena gradnje.

Mladi iz cijelog svijeta se okupe oko mosta radi učešća u tom spektakularnom sportskom događaju. Ova manifestacija je započela od lokalnog rituala kojim oduvijek, svakog ljeta, mladići iz Kluba skakača (čije sjedište se nalazi kod kule Halebije) dokazuju svoju muškost, bacajući se u ledene vode Neretve: ovaj spektakl je zaista jedinstven, kompleksan i pobuđuje emocije. Buran aplauz promatrača, nakon što se sakupi određena suma novca među njima, i u tišini tipičnoj za izvođenje teškog zadatka, mladić skače sa najviše točke na mostu; i tako tijekom cijelog dana. Novi «Stari most» je zvanično otvoren u srpnju 2004. godine simbolizirajući još jednom grad Mostar i njegovu želju za ponovnim rađanjem na temeljima slavne prošlosti i najdražeg spomenika. U srpnju 2005. godine Stari most i cijeli Stari grad uvršteni su u UNESCO-vu svjetsku kulturnu baštinu.

3.1.3. Izvor rijeke Bune – Tekija Blagaj

Samo 12 km od Mostara nalazi se čuveno Vrelo rijeke Bune, najjači kraški izvor na teritoriju Europe sa prosječnim godišnjim protokom vode od 43 m³ u sekundi. Izvor se nalazi ispod kamene litice visoke 200 m, a u blizini samog izvora je sagrađena i Derviška Tekija, koja sa okolnom prirodom čini jedinstvenu i neponovljivu cjelinu. Voda izvire iz pećine široke 15-estak metara, a francuski ronionci su istražili da je podzemni tok vrele Bune dug oko 200 metara. Voda je izuzetno hladna i čista i predstavlja stanište endemske vrste potočne pastrmke.

3.1.4. Stari grad Drijeva Gabela Čapljina

Gabela, bogato arheološko nalazište na obali Neretve, smješteno je pet kilometara južno od Čapljine. Od velikog broja zapaženih srednjovjekovnih građevina i danas traju ostaci starih gradskih zidina, te skulptura kamenog lava - simbola venecijanske (mletačke) kulture.

Zbog iznimnog geostrateškog značaja, kojega je uspio povezati s najpoznatijim Homerovim djelom, meksički arheolog Roberto Salinas Prajs tvrdi da je Gabela, u stvari bila drevna Homerova Troja.

3.1.5. Počitelj kod Čapljine

Srednjovjekovni grad Počitelj u povijesnim izvorima prvi puta se spominje 19. veljače 1444. godine. Izgrađen je na strmoj kamenoj litici lijeve obale Neretve. Ugarsko-hrvatski kralj Matijaš Korvin uviđa opasnost od nadolazeće turske vojne sile i uz pomoć Hercega Stjepana, gospodara Humske zemlje koja se poslije njega prozva Hercegovinom, te uz materijalnu pomoć Dubrovačke Republike dodatno utvrđuje Počitelj. Punih pet godina kršćanski branitelji Počitelja pružali su otpor turskoj sili, ali 19. rujna 1471. godine utvrda je pala i to kao jedno od posljednjih uporišta „hercegovine zemlje“. Nakon turske okupacije, Počitelj se zbog svojega strateškog značaja još jače utvrđuje i u narednih 450 godina okupacije dobiva orijentalni „štih“.

Rijedak spoj orijentalnog Istoka i srednjovjekovnog Zapada u Europi privlači poglede sviju prolaznika. Kula koja i danas „čuva“ uski prolaz pored rijeke Neretve na putu od mora prema unutrašnjosti već je pet stotina i pedeset godina čuvar povijesti ovog kraja i ljudi.

Upoznajući se s poviješću Počitelja, upoznajemo se i s jednim dijelom povijesti Hercegove zemlje.

3.1.6. Mogorjelo u Čapljini

Jedan od najznačajnijih spomenika rimskog doba u BiH je svakako Mogorjelo.

Riječ je o ostacima utvrđene vile suburbane s početka 4. stoljeća iako je već i u 1. stoljeću nove ere ovdje postojalo poljoprivredno imanje sa zgradama za stanovanje, skladištima i napravama za preradu poljoprivrednih proizvoda.

U okviru vile, iza velikih zidina s isturenim tornjevima nalazili su se i ostaci dijelova stare vile iz 1. stoljeća koja je uništena u požaru negdje u 3. stoljeću, kao što su mlin, pekarna, uljara i kovačnica. Provala Zapadnih Gota, najvjerojatnije između 401. i 403. godine dovela je do razaranja vile koju preživjeli stanovnici više nisu mogli obnoviti u punom sjaju.

O samom nazivu Mogorjelo postoje dvije teorije. Prva polazi od toga da je ovo mjesto više puta gorjelo, pa da je korijen riječi izveden upravo od riječi goriti. Druga, vjerojatnija, pretpostavlja da je crkva, sagrađena krajem 5. stoljeća na ruševinama vile, bila posvećena Sv. Hermagori – Mogoru, po kojemu je onda i čitav lokalitet dobio ime. Bez obzira što je od toga točno isplati se doći vidjeti Mogorjelo.

3.1.7. Žrtvenik rimskim bogovima Čerin Čitluk

U mjestu Čerinu se nalazio žrtvenik rimskim bogovima Dijani i Silvanu, o čemu svjedoči ostatak žrtvenika s imenima spomenutih božanstava. U spomenutom mjestu se također nalazila starokršćanska bazilika čijih je nekoliko kamenih ulomaka ugrađeno

u župni stan - franjevačku rezidenciju i crkvu. Ispred župne crkve se nalazi starokršćanski sarkofag te antička presa za masline.

3.1.8. Stara tvrđava Studenac Prozor-Rama

Grad Prozor je u 14. i 15. stoljeću bio centar župe Rame. Ispod njega je niklo podgrađe, iako se mjesto Prozor nalazi u uskoj kotlini u kojoj se nije moglo razviti veće naselje. Podgrađe grada Prozora javlja se prvi put 1366. godine. Ban Tvrtko izdao je povelju pod Prozorom 11. kolovoza 1366. godine, kojom dariva posjedima vojvodu Hrvoja Vukčića Hrvatinića za učinjene usluge u borbi protiv kralja Ludovika I 1363. godine. Do pada pod osmansku vlast ovo podgrađe se razvilo u trg.

U defteru iz 1468/1469. godine također se spominje podgrađe Prozora.

O Starom gradu u Prozoru poznato je jedva nekoliko podataka. Detaljni opis grada nije napisan. Najveći dio areala na kojem se prostirao grad je danas neprohodan, tj. zarastao u gusto rastinje, tako da nije bio moguće provjeriti ni ono malo podataka napisanih o Starom gradu. Prema jednom podatku iz perioda između dva svjetska rata navodi se da na gradu ima mnogo ruševina od zidova, ali su zatrpane. (Filipović, 1932, 3). Fra J. Vladić je 1882. godine zapisao da se grad u Prozoru zove Studenac, ali za to ime je kasnije malo tko znao. (Filipović, 1932, 8). U 16. stoljeću je fra Grgičević za utvrđenje u Prozoru napisao da je „osrednji grad u Kliškom sandžaku. Grad je opasan zidom, ali u njemu nema ni jednog topa niti u njemu tko stanuje.“ (Filipović, 1932, 9). Tlocrt grada je prilagođen terenu. Grad se sastoji iz dva dijela: od prostora uokvirenog bedemom, od kojeg je ostao samo bedem naspram kule, koliko se moglo provjeriti na terenu, u dužini od 50 m i detaširanom kulom. Kula je odvojena od ostalog dijela grada jarkom širokim 15 i dubokim 4-5 m. Kula je polukružne osnove ili u

obliku naopako napisanog latiničnog slova D, dimenzija 11 m čeonog zida, dubina zaobljenog dijela kule je 9 m. Prvobitna visina kule bila je barem za sprat viša uz dodatak potkrovnne i krovne konstrukcije. Ulaz u kulu se nalazio sa južne strane, nasuprot ostalom dijelu grada. Kula je imala vjerovatno pet nivoa. Na drugom ili trećem nivou nalazio se ulaz kao i kod drugih kula iz tog doba. Vrata su na južnom čeonom zidu, nasuprot platoa na kojem se nalazio ostali dio grada. Između kule i ostalog dijela grada je jarak širok oko 15 m i dubok do 5 m. Preko jarka se vjerovatno prelazilo drvenim mostom. Visina kule se sačuvala do petog nivoa na kome je bila puškarnica. Dio zida oko puškarnice je više razoren nego ostali dio zida na tom nivou. Paralele ovoj kuli su kule izgrađene u Doboru (kula C) i u Mostaru (Kula Herceguša). (Bojanovski, 16, sl. 9; 26, sl. 24, 27, sl. 25; 29, sl. 27; Ratković, 1984, 76-77). Na platou grada koji je bio južno od kule danas stoji refej. Ostali dio južnog platoa grada je nepristupačan zbog rastinja kroz koje se jedva može proći, te se ni bedemi na ostale tri strane, zapadnoj, sjevernoj i istočnoj, ne mogu razaznati. Taj južni dio platoa je relativno ravan i bio je pogodan za gradnju objekata unutar zidina. Prema stazi, koja sa sjevera vodi ka bedemima grada, prirodnim putem između stijena, izgleda da je ulaz na dio grada na južnom platou bio na istočnom bedemu.

3.1.9. Stara kamena ćuprija u Konjicu

Stara kamena ćuprija u Konjicu Sagrađena je 1682. godine i uz Višegradsku ćupriju na Drini i Stari most u Mostaru, predstavlja jednu od najznačajnijih građevina u BiH, po mnogim komponentama, jedinstvenu srednjovjekovnu građevinu. Most je predstavljao remek djelo arhitekture XVII stoljeća. Prilikom povlačenja 03. marta 1945. godine, Kamenu ćupriju je bombardovanjem porušila Pionirska jedinica 3. bataljona 370.

grenadirskog puka Wermachta, a ostali su čitavi samo kameni stubovi.

Pošto je to bio i jedini prelaz preko Neretve, 1946.godine je napravljen novi betonski most niže od ćuprije, koji je i danas u funkciji magistralnog puta M-17. Preko ostataka Kamene ćuprije 1962. godine postojeća drvena konstrukcija zamjenjena je armirano-betonskom. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine je u julu 2003. godine donijela odluku da se Historijska građevina-ostaci Starog kamenog mosta u Konjicu proglašavaju nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Godine 2006. godine općina Konjic je počela sa radovima na rekonstrukciji Stare kamene ćuprije, uz pomoć Vlade Republike Turske i Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, kao i revitalizaciji stare konjičke čaršije sa rekonstrukcijom starih dućana koji su bili neposredno uz most sa lijeve strane.

3.1.10. Helinistički grad Daorson – Ošanići Stolac

Helinistički grad Daorson – Ošanići u općini Stolac datira iz Ilirskog vremena premda je na ovom lokalitetu kontinuirano postojalo naselje već od 16-17 stoljeća prije Krista. Daorson je grad plemena Daorsona koji je za vrijeme Rimljana imao jednu vrstu autonomije. Sa stoji se iz tri dijela: Akropole, predakropolskog prostora i stambenog gradskog dijela. Također se na području općine Stolac nalaze poznati stolački stećci na lokalitetu Radimlja i Boljuni.

3.1.11. Stari grad Stolac

Stari grad Stolac smješten je na uzvišenju iznad današnjeg središta Stoca i predstavlja odbrambeni objekat koji po svojoj

veličini spada u red najvećih bosanskohercegovačkih gradova. U XVII. stoljeću grad je imao 13 kula i bio je najbolje utvrđen grad u Hercegovini. Stari grad je smješten na kupastom krečnjačkom brdu, čija zapadna padina prema Zagrađu nosi naziv Šetnica, sjeverna prema današnjem središtu grada naziva se Carinska strana, a istočna padina prema Uzinovićima nosi naziv Križevac.

Stari grad se nalazi na lijevoj obali Bregave, iznad Stoca, odakle se pruža pogled na naselje, plodno Vidovo polje, rijeku Bregavu i okolna brda: Hrgud na sjeveru, Komanje brdo na istoku, Ošaniće na zapadu i uzvišenje Bašnik na jugu, na kraju Vidovog polja. Nacionalni spomenik sastoji se od donjeg grada, gornjeg grada, središnjeg platoa sa gradnjom iz razdoblja austrougarske uprave, pristupnog puta u ukupnoj duljini od 1200 m udaljenosti od donje kapije sve do gornje kapije, kao i dijela brda ispod bedema.

Stari grad zauzima površinu od 20.503 m². Zaštićen je lancem kamenih kula i bedema, koji su debeli oko 2 m, a izvedeni su od tesanih blokova kamena krečnjaka. Pored kula, grad ima i 10 cisterni (čatrnje) za vodu, magacin za brašno i objekte za stanovanje.

3.1.12. Špilja Vjetrenica u Zavali - Ravno

Špilja Vjetrenica u Zavali općina Ravno je osobit turistički proizvod. Ona od 1952 godine predstavlja zaštićeni prirodni spomenik. Vjetrenica je dobila ime po stalnom strujanju zraka kroz njen otvor, što je posljedica izjednačavanja stalne unutarnje i vanjske temperature. S razgranatim hodnicima dužine preko 8 km i 135 jezeraca u kojima obitava endemska čovječja ribica, brojnim kaskadama, sigastim prevlakama, špilja je pravi kraški dragulj. Pozornost privlače srednjovjekovni grobovi u njenom ulazu.

3.1.13. Hutovski grad kod Neuma

Uz prometnicu Neum – Stolac, nalazi se i razmjerno dobro očuvani stari Hutovski grad. Kako se nalazio na glavnom putu od Stona prema Bosni, na tzv. putu soli, korišten je u svim povijesnim razdobljima. Središnja visoka kula (venecijanska), sazidana u 17. stoljeću, daje pečat Gradu koji je krajem 18. i početkom 19. stoljeća dograđivan. Unutar Grada nalazimo gospodarske objekte koji su služili posadi za svakidašnji život: čatrnje, izbe i slično. Iz srednjega vijeka ili novijeg doba su ruševine crkve pokraj velike kule. Iz arhivske građe saznajemo da je u gradu kao svećenik službovao don Jure Sunožić. Ispod sjeverne kule smještena je tamnica u koju je posljednji vladar Grada, zapovjednik Hutovske kapetanije Hadžibeg Rizvanbegović, zatvarao svoje sužnje nad kojima je provodio stravična mučenja. To je jedan od rijetkih razmjerno dobro ušćuvanih starih gradova.

3.2. Stećci u Hercegovачko - neretvanskoj županiji/kantonu

Od povijesnih i umjetničkih srednjovjekovnih nalaza, najmisteriozniji i najsugestivniji svakako su stećci, nadgrobni spomenici koji se mogu naći ne samo u Hercegovачko-neretvanskoj županiji/kantonu već u cijeloj Bosni i Hercegovini, koji predstavljaju legendaran simbol ovih krajeva. Sa sigurnošću se ne može reći odakle potječu, ali od 60.000 stećaka, njih oko 10.000 posjeduju dekoracije koje simbolično predstavljaju sunce i mjesec, obitelj, zemlju, lov, rat ili ples; najpoznatija slika je muška figura sa podignutom desnom rukom. Samo mali dio ovih očaravajućih nadgrobni spomenika na sebi ima natpise. Stećci su se pojavili tokom XII stoljeća i proširili kroz XIV i XV stoljeće.

Poznate nekropole stećaka su sačuvane na području svih općina u Hercegovačko-neretvanskoj županiji/kantonu (Neum, Ravno, Stolac, Čapljina, Čitluk, Mostar, Jablanica, Prozor-Rama i Konjic).

4. Kulturno-povijesni objekti u Hercegovačko-neretvanskoj županiji / kantonu

4.1. Ranokršćanska bazilika u Cimu – Mostar

Ostatci ranokršćanske bazilike u Crkvinama u Cimu predstavljaju najznačajniji arheološki lokalitet iz ranokršćanskog perioda. Na ovom lokalitetu, osim ostataka arhitekture, pronađeni su i vrijedni ulomci kamene plastike, te brojni pokretni nalazi, kao i znatan broj grobnica iz perioda kasne antike – ranog kršćanstva, ali i zrelog srednjeg vijeka. Utvrđeno je postojanje reprezentativnog ranokršćanskog sakralnog objekta. To podrazumijeva dataciju u 5. – 6. stoljeće poslije Krista.

4.2. Muzej „Bitka za ranjenike na Neretvi“ Jablanica

U blizini srušenog mosta, koji je simbol sjećanja na bitku za ranjenike na Neretvi, nalazi se Muzej „Bitka za ranjenike na Neretvi“ koji je otvoren 12.11.1978. godine, u povodu obilježavanja 35. godišnjice Bitke na Neretvi.

Projektanti Muzeja su: dipl. ing. Arhitekture: Branko Tadić, Zdravko Dunderović i Mustafa Ramić, iz Sarajeva. Ukupna površina Muzeja je 3312 m².

U prostorima Muzeja, pored izložbene postavke „Bitka za ranjenike na Neretvi“, nalaze se i postavke: IV Korpus AR BiH i jablanička etno-kuća.

Pored izložbenog prostora u zgradi Muzeja se nalazi: hol i mala dvorana za povremene izložbe, velika dvorana sa 500 mjesta i biblioteka sa čitaonicom.

Gradska biblioteka se nalazi u Muzeju „Bitka za ranjenike na Neretvi“ od 22.02.1984. godine. Biblioteka raspolaže sa preko 10.000 knjiga.

Od otvaranja pa do kraja 2007. godine Muzej je posjetilo preko tri miliona posjetilaca.

Centralna manifestacija 65.godišnjice Bitke za ranjenike na Neretvi obilježena je 26. aprila 2008. godine uz prisustvo preko 3.000 posjetilaca iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Crne Gore i Srbije.

Muzej „Bitka za ranjenike na Neretvi“ se nalazi 80 kilometara južno od Sarajeva, odnosno 45 kilometara sjeverno od Mostara

4.3. Etnografski muzej franjevačkog samostana Rama – Ščit i kuća mira

Muzej Franjevačkog samostana Rama-Ščit, postavljen u starom samostanu, jedinstvena je građevina u BiH, jedina takve vrste iz vremena turske vladavine u Bosni i Hercegovini, sagrađena 1857. godine.

U etnografskom muzeju na Ščitu predstavljen je život stanovnika ramskoga kraja. Na dvije etaže postavljeni su izložci starih zanata, gospodarstva, prijevoznih sredstava, stambene kulture. Treća etaža predstavlja tekstilnu radinost - proces proizvodnje i sve vrste proizvoda u uporabi. Tu je i fratarska samostanska ćelija - soba fra Jeronima Vladića. Četvrta etaža predstavlja floru sa stotinjak najčešćih biljaka s nazivima i osnovnim karakteristikama i faunu - porodice životinja u punoj životnoj formi.

Kuća mira u Rami služi svojim programom, metodom i svim kapacitetima, bez ikakve diskriminacije, svim ljudima kojima možemo pomoći u uspostavljanju duševne i duhovne harmonije narušene ratnim stradanjima.

Ovdje se afirmira svako traženje smisla, nade, ljubavi kroz sve oblike molitve, meditacije, susreta s umjetnošću, susreta s prirodom, kroz kreativan rad, sport, relaksaciju, kroz susrete s drugim ljudima, čija drugačija iskustva mogu ohrabriti, pomoći da se i sebe prihvati.

Kuća mira je pravi prostor za: rad s traumatiziranim osobama, duhovne vježbe, seminare, simpozije, konferencije, pastoralne projekte, međureligijske susrete, kulturne projekte

Kuća mira korisnicima nudi i druge sadržaje: jezerski turizam, sportske aktivnosti na vodi, ribolov, podvodni ribolov, trim staze, gaj za šetnju, voćnjak za relaksaciju, seoski turizam, planinare.

4.4. Velika Gradina Varvara – Prozor-Rama

Zapadno od Rumboka, između Izlaza i izvora Rame, nalazi se Varvara. Današnje naselje razvilo se oko lokaliteta **Velika Gradina**, na kojem su pronađeni tragovi života iz mlađeg kamenog doba, oko 2200. godine prije Krista. Na temelju ostataka oruđa i raznih predmeta iz brončanog doba, može se pretpostaviti da su se stanovnici ovog pretpovijesnog naselja bavili i preradom metala, po svoj prilici bakra i bronce. U Varvari je postojala i starokršćanska bazilika. Naime, 1905. godine Ahmet Manjušak je, prilikom kopanja temelja za štalu, naišao na kamene ostatke rimskih nadgrobnih spomenika. Iste je godine Zemaljski muzej iz Sarajeva poduzeo sustavno proučavanje lokaliteta, što je navelo na zaključak da se na tom mjestu kasnije nalazila i ranokršćanska crkva bazilikalnog oblika. Uz glavnu lađu crkva je imala predvorje i dvije bočne prostorije, kao i prostoriju koja je služila kao grobnica. Crkva je bila posvećena sv. Barbari, koja se u kršćanskoj tradiciji do danas štuje kao zaštitnica rudara, što opet ukazuje na činjenicu da se negdje u blizini kopala ruda. Do početka 20. stoljeća na ruševini crkve nalazio

se jedan stećak, što svjedoči da su se i u srednjem vijeku ovdje ukapali mrtvaci. Je li i današnje naselje dobilo ime po sv. Barbari, teško je sa sigurnošću reći.

4.5. Zavičajna kuća Hutovo – Neum

Zavičajna kuća „Hutovo“, u kojoj je smještena etnološka zbirka. Zavičajna kuća „Hutovo“ spomenik je onima koji živote položiše za vjeru i domovinu. Nalazi se u cimiteriju (tzv. šamatoriji) župne crkve Krista Kralja. U prizemnoj stojećoj kući nalazi se zbirka s oko 350 etnoloških izložaka, spomenika svakidašnjice domaćega stanovništva. U zbirci je smješten velik broj kućanskih predmeta koji su služili za prehranu, odijevanje, higijenu, potom stara glazbala, oruđa, itd.

Ispred Zavičajne kuće i crkve smješten je i lapidarij u kojemu se može vidjeti tridesetak kamenih spomenika sa širega područja Hutova: fosilne ostatke biljaka i životinja stare preko 150 000 godina, rimski miljokaz iz 3. stoljeća, rimsku stelu, srednjovjekovni Radovčev natpis s carine iz 1418. godine, stećke, mletačke željezne kugle za razbijanje zida, kamene ploče s arapskim natpisom s Hutovskoga grada, starinsko guvno i mnoge druge vrijedne kamene spomenike.

Dodatnu ljepotu ovome prostoru daje mala crkva, izgrađena 1907., u kojoj je smještena Lurdska špilja. U crkvi posvećenoj sv. Luki, sv. Ivanu i Gospi Lurdskoj nalazimo i kipove spomenutih svetaca.

4.6. Centar za kulturu Mostar

Svake godine, tokom mjeseca jula/srpnja, ovaj Centar za kulturu organizira poznati Mostarski Ljetni Festival (Mostar Estate Festival) koji već slavi dvadeset godina postojanja. Manifestacija

okuplja različite kulturne događaje, kao što su koncerti, teatarske i lutkarske predstave, izložbe, čitanja poezije, prezentacija knjiga i mnoge druge.

4.7. Dom kulture „herceg Stjepan Kosača“

Centar organizira izložbe i različite kulturne manifestacije, od kojih je najpoznatija Dani Matice Hrvatske, bogat program kulturnih događanja koji u proljeće animiraju Mostar ali i druga bosnaskohercegovačka mjesta (Sarajevo, Banja Luka, Bugojno, Prozor/Rama, Šćit, Međugorje, Konjic, Čapljina, Stolac, Rotimlja, Buna). Program organizira i vodi hrvatska zajednica i predstavlja događaje, zaista za svačiji ukus: koncerte klasične i pop muzike, teatarske i lutkarske predstave, izložbe, filmske dane, večeri poezije, pretstavljanja knjiga i muzičkih CD-ova itd.

mh-mostar@tel.net.ba; web:www.maticahrvatska-mostar.ba

4.8. Muzički centar „Pavaroti“

Zgrada u kojoj se nalazi izgrađena je 1908. godine, za vrijeme Austrougarske, na osnovu projekta arhitekta D. Knezića. Smještena je u kvartu zvanom Luka, a u prošlosti je ugošćavala škole. Od 1997. transformirana je u sadašnji Muzički centar zahvaljujući naporima humanitarne organizacije „War Child“, Lucianu Pavarottiju i drugim poznatim umjetnicima. Danas, Centar posjeduje moderno opremljen studio za snimanje i organizira različite aktivnosti za djecu i omladinu kroz muzičko obrazovanje.

4.9. Arhiva Hercegovačko-neretvanske županije-kantona

Arhiv Hercegovačko-neretvanske županije/ kantona je ustanova u kojoj se evidentira, preuzima, sređuje, obrađuje i daje na korištenje arhivska građa. Arhivskom građom se smatra sav izvorni i reproducirani (pisan, crtan, štampan, snimljen ili na bilo koji drugi način zabilježen) dokumentacijski materijal koji je od značaja za historiju i druge znanstvene oblasti, a nastao je kao rezultat rada državnih organa, ustanova, društava, porodice i pojedinaca, bez obzira kad i gdje.

4.10. Muzej Hercegovine

Mostar i Hercegovina žive su slike fizičke i umne moći ljudske, stvaralaštva kojeg je ostvario čovjek iz sebe, kao trajnu poruku i kao tračak svog življenja.

Nebrojeno je dokaza kako je čovjek, na ljutom hercegovačkom kamenu i ponosnoj zemlji, darom i sposobnošću uma i vještine stvorio svakovrsne umjetničke i praktične ljepote i vrijednosti. Bogatstvo, raznolikost i kreativno stvaralaštvo može se vidjeti u Muzeju Hercegovine u Mostaru koji je postao riznicom kulturno-historijskog nasljeđa, čuvarom memorije i ustanovom koja daje specifičnost mostarskoj sredini, a to je kulturna baština i mogućnost njene prezentacije kroz različite oblike kulturnog života i aktivnosti. Muzej Hercegovine osnovan je 1950. godine s ciljem da pronalazi, prikuplja, čuva i javnosti prezentira bogatu kulturno-historijsku baštinu Mostara i Hercegovine. Muzej u okviru svojih zbirki raspolaže sa više desetina hiljada muzejskih predmeta, dokumenata, fotografija i drugog muzejskog materijala. Arheološki, etnografski, rukopisni, književno-historijski, bibliotekarski, numizmatički i drugi eksponati i sadržaji u izložbenom prostoru i depoima Muzeja, na veoma živ i slikovit način u kontinuiranom

pregledu, oslikavaju i svjedoče burna zbivanja koja su se neprestano odvijala na hercegovačkom i mostarskom tlu. Stalnost i intezitet tih događaja potvrđuju brojni ostaci prohujalih vremena koje privilegovano čuva i baštini Muzej Hercegovine. Uprava Muzeja smještena je na lokalitetu Spomen kuće "Džemal Bijedić", ulica Bajatova br. 4. Muzej je na raspolaganju posjetiocima i istraživačima za naučna i publicistička istraživanja.

Odjeljenja Muzeja Hercegovine su:

- Spomen kuća Džemala Bijedića
- Spomen kuća Svetozara Ćorovića
- Kula Tara - (odjel "Muzej Stari most")

4.11. Hrvatsko narodno kazalište – HNK Mostar

Novi teatar, koji ugošćuje i Hrvatsko lutkarsko kazalište, dom je hrvatskih glumaca i predstava.

Hrvatsko narodno kazalište u Mostaru danas ima 25 djelatnika. Djeluje u novo izgrađenim prostorijama Male kazališne scene. Financira se iz proračuna Hercegovačko neretvanjske županije s 50% financijskih sredstava za rad. Drugih 50% kazalište mora samo osigurati putem sponzora, donatora i slično.

Povijest - HNK

Hrvatsko narodno kazalište u Mostaru je utemeljeno 22. rujna 1994. godine. To je prvo profesionalno kazalište hrvatskog naroda u BiH. Dana 30. siječnja 1996. godine položen je kamen temeljac za novu monumentalnu zgradu HNK u Mostaru.

4.12. Narodno pozorište Mostar

Najveće pozorište u Mostaru, u kojem se održavaju prestižni spektakli i brojni kulturni događaji. Jedan od najposjećenijih

je Mostarska Liska, festival posvećen komediji, koji se održava u proljeće i koji oslikava duh i ironiju Mostaraca. Tako i termin „Liska“, u stvari, predstavlja tipičnog lokalnog šaljivdžiju. Na kraju manifestacije, “Velikom liskom”, nagradi se najbolji teatarski performance, a “Malom liskom”, najbolji glumac.

4.13. Kuća Alekse Šantića Mostar

4.14. Sakralni objekti u HNŽ/K

5. Značajni kulturni i drugi događaji u Hercegovačko-neretvanskoj županiji / kantonu

5.1. Međunarodni sajam gospodarstva Mostar

Mostarski sajam, član Udruženja Sajmova Jugoistočne Evrope, jedna je od najvažnijih privrednih manifestacija u regiji: 27.000 m² izložbenog prostora, preko 40.000 posjetitelja i 450 izlagača iz 30 zemalja. Na sajmu se mogu vidjeti novi modeli automobila, novosti iz drvne, elektronske, hemijske i građevinske industrije, iz sektora proizvodnje i prerade metala, prehrambene industrije, turizma, sporta i informatike.

U klopnu ove manifestacije organizira se Sajam vina i vinogradarstva te Sajam knjige.

Mostarski Sajam d.o.o.

Rodoc b.b.,

tel. + 387 (0)35 0194

(0)35 0080; fax + 387 (0)35 0134;

info@mostarski-sajam.com;

5.2. Međunarodni Sajam Dani šljive Prozor-Rama

Međunarodnog sajma poljoprivrede, prehrane i turizma „Dani šljive“ Prozor-Rama“, koji se već tradicionalno održava u rujnu u Sportskoj dvorani u Prozoru. Na sajmu sudjeluje stotinjak izlagača. Sajam se održava u organizaciji Općine Prozor-Rama. Sajam pruža mogućnost za nove kontakte, nova znanja, pravilno sagledavanje vlastitih potencijala i razvojnih planova u oblasti prehrane, poljoprivrede i turizma.

Za izlagače koji sudjeluju na Sajmu osigurani su besplatni izlagački prostori, te kvalitetani prateći sadržaji.

Na sajmu se formiraju ocjenjivačke komisije koje dodjeljuju plakete za najbolje ocijenjene voćne rakije, likere, te druge proizvode i usluge.

5.3. Međunarodni ljetni karneval Čapljina

Svake godine početkom listopada, **austrougarski dvorjani, Kleopatra, Asterix i Obelix**, likovi iz poznatog filma Avatar ili mayanskog indijskog plemena, i mnogi drugi likovi hodaju ulicama Čapljine. **Međunarodni ljetni karneval u Čapljini** privlači brojne karnevalske skupine iz Bosne i Hercegovine i susjednih zemalja.

Karnevalska zabava počinje na parkiralištu ispred željezničke stanice, gdje se karnevalske skupine oduševljeno pripremaju za sve događaje koji slijede. Nakon toga, vesela povorka kreće ulicama Čapljine, a osim glazbu, plesa i pjesma, obično možete čuti i pljesak i navijanje brojnih lokalnih ljudi iz Čapljine i njihovih gostiju. Povorka završava **proglašenjem kraljice karnevala i njezinih pratilja**, te dodjelom lente i darova. Drugi dio međunarodnog ljetnog karnevala u Čapljini sastoji se od zanimljivog vatrometa i koncerta.

5.4. Dani berbe grožđa Brotnjo – Čitluk

Vinogradarstvo i vinarstvo u Brotnju imaju dugu povijest i danas područje Brotnja predstavlja svojevrsni raj što ga priroda može podariti. U Brotnju se od davnina živjelo od proizvodnje grožđa i vina. Žilavka i blatina, kao dvije visokokvalitetne, autohtone sorte vina nadaleko su poznate i priznate.

Turističko-kulturno-gospodarstvena manifestacija „Dani berbe grožđa“ Čitluk tradicionalno se održava od 1955. godine kao vrlo značajan događaj za čitavo Brotnjo i njegove žitelje. Posvećena je početku berbe plodova trsa i održava se u mjesecu rujnu i to prvi tjedan nakon crkvenog blagdana Sv. križa i traje do 3 (tri) dana. Iz godine u godinu, ova manifestacija sve je bogatija i bogatija, a želje je organizatora da preraste u međunarodnu smotru vinara, vinogradara i kulturnog stvaralaštva. Svoj pravi procvat u programskom smislu, manifestacija je doživjela nakon Daytonskog sporazuma i prestanka ratnih djelovanja u BiH, a posebice nakon 1998. godine kada je i donesena Statutarna odluka i njome precizirana svrha i ciljevi održavanja ove manifestacije.

Mnoga su kulturno-umjetnička društva bila sudionicima „Dana berbe grožđa“ i mnogobrojnim posjetiteljima prikazala i pokazala dio bogate baštine čiji su vjerni čuvari. Brotnjak, loza i vino čvrsto su se isprepleli poput starodrevnog povijesnog tropleta; sjedinili se i postali jedno. Isprepleli su se u radosti i trpljenju; stopili se u neraskidivu nit ljubavi koju ništa ne može prekinuti. I ta se ljubav prenosi s pokoljenja na pokoljenje - s oca na sina.

Malo se koji kraj može podičiti s toliko vinarija kao Brotnjo, ali što je još bitnije, vina iz ovih vinarija već su postala prepoznatljiva po svojoj kvaliteti i ne mali broj njihovih proizvođača okitio se zlatnim i ostalim odličjima i priznanjima za vrhunsku kvalitetu, čule su se riječi pojedinih govornika u povodu održavanja ove manifestacije.

Turističko-kulturno-gospodarstvena manifestacija „Dani berbe grožđa“ Čitluk odavno je prerasla okvire Brotnja i Hercegovina, a na dobrome je putu da preraste i granice BiH i postane manifestacija međunarodnog karaktera, što je još uvijek neostvorena želje njezinih organizatora, ali sve je više naznaka kako će se i to dogoditi.

5.5. Manifestacija „Hercegovaki plodovi mediterana“ Stolac

Dugogodišnja ideja o nastavku poticanja sadnje mediteranskih kultura započeta 1840. godine, ostvarila se 2008. godine kroz manifestaciju "Hercegovčki plodovi Mediterana".

Dakle, tek prošle godine stvoreni su uvjeti za održavanje, po mnogim posjetiteljima uspješne manifestacije, na kojoj bilo prisutno 40 izlagača iz Bosne i Hercegovine te manji broj iz Hrvatske, a koju je posjetilo oko 2.500 posjetitelja. Manifestacija je uvelike podržana od strane uz Načelnika općine Stolac i šire društveno političke zajednice. Kroz ocjenu relevantnih faktora i običnog puka, uz objektivnu skromnost, postigli smo zapaženi uspjeh ako je zahvaljujući nama zasađeno desetina hektara novih kultura smokve, šipka i masline i ako su potencijalni proizvođači i prerađivači kroz stručne radionice stekli znanja potrebna za buduće aktivnosti po ovome pitanju. Uz poštovanje organizatora drugih sličnih manifestacija u državi, naš je prevashodni cilj rad na terenu Hercegovine, neposredno sa proizvođačima, pa smo zbog toga i specifična Udruga, koja će uz pomoć nadležnih institucija postati respektabilni faktor u oblasti proizvodnje mediteranski i submediteranski kultura u našoj državi.

Namjera nam je, a već smo je započeli prošle godine, proizvodnja sadnica autohtonih sorti šipka smokve i masline, kao i izvozno orijentiranih sorti. Zajedno sa Federalnim Agromediteranskim zavodom Mostar, nastojimo uvesti najkvalitetnije sorte ovih kultura preko ambasada mediteranskih zemalja u našoj državi.

Ne raspoložemo podacima o količini i vrijednosti uvezenih plodova i prerađevina predmetnog voća i koliki je devizni odljev sredstava iz zemlje, no, sigurni smo da ćemo našim aktivnostima nastojati da od uvoznika postanemo izvoznik jer tek bi tada naša udruga opravdala svoje postojanje. Nastojimo stvoriti brend soka divljeg šipka, čije sadnice proizvodimo u skromnim količinama a koji se u svijetu

pokazao kao najbolji prirodni antioksidant i "čuvar" krvožilnog sistema.

Ovaj program je okvir i vodilja ka budućem radu ranije izrečenog i zacrtanog cilja.

Cilj manifestacije je da pokrene i poveća proizvodnju šipka, smokve i masline i njihovi prerađevina te da promovira, educira i popularizira sadnju ovih kultura. Isto tako jedan od motiva je da predstavi Hercegovinu u najboljem svijetlu sa Stocem, gradom muzejom.

Ove godine na sajmu očekujemo približno 10.000 posjetitelja u tri dana koliko manifestacija traje, pa smo skladno tome očistili i pripremili još jedan kat izložbenog prostora. Na prvom katu očekujemo izlagače (proizvođače i prerađivače) predmetnih kultura šipka-nara, smokve i masline a na drugom katu će biti izlagači iz vinarstva, sirarstva, mesne industrije, proizvođača meda, te goste predstavnika susjednih općina i dvaju općina gardova pobratima iz Hrvatske (Biograd na Moru i Velika). U dvorištu duhanske stanice Stolac biti će nazočni izlagači sa poljoprivrednom mehanizacijom, sadnicama te kulturno-povijesno-zabavni dio manifestacija.

Prošle godine na sajmu smo imali stručne radionice i okrugle stolove najeminentnijih stručnjaka sa Agronomsko prehrambeno tehnološkog fakulteta u Mostaru i Agromediterranskog fakulteta u mostaru, na kojima je prisustvovalo preko stotinu gostiju proizvođača i prerađivača predmetnih kultura. Ova stručna radionica je napravila pozitivan učinak među proizvođačima i među profesorima sa ovih fakulteta.

5.6. Sajam „Jablanički dani zdrave hrane, ljekobilj i pčelarstva“

U Jablanici se već tradicionalno održavaju "Jablanički dani zdrave hrane, ljekobilja i pčelarstva" na kojima se okupi veliki broj izlagača.

Cilj manifestacije je predstavljanje ponude domaćih proizvođača koji sa svojim veoma kvalitetnim proizvodima i dalje teško mogu naći mjesto u velikim trgovačkim centrima. Ljubitelji zdrave hrane, ljekobilja i pčelarstva imaju priliku upoznati proizvođače, degustirati i kupiti domaće poljoprivredne proizvode. Još jedan od ciljeva manifestacije je da se lokalni proizvođači upoznaju sa dodatnim mogućnostima zapošljavanja.

Posebna pažnja posvećena je uzgoju ljekovitog bilja, a kao pozitivan primjer organizatori manifestacije ističu štand Udruženja žena 'Most', čije su članice zahvaljujući "Školi za uzgoj ljekovitog bilja" uspjele proizvesti i plasirati prve količine ljekovitog bilja na tržište. Dane zdrave hrane, ljekobilja i pčelarstva organizuje Savez poljoprivrednih udruženja (SPU) Jablanica uz pokroviteljstvo Općine Jablanica i podršku USAID/Sida FARMA projekta i organizacije Žene za Žene International.

Moto sajma je „Zdrava hrana put do dobrog zdravlja“, a tu se redovito održava predavanje na temu „Proizvodnja i prerada ljekobilja“.

5.7. Šantićeve večeri poezije u Mostrau

Jedan od najpoznatijih pjesnika u Bosni i Hercegovini je zasigurno **Aleksa Šantić**, poznat po svojoj poeziji punoj jakih emocija ljubavi i tuge. Šantić je rođen u Mostaru 1868. godine, a tu je i umro 1924. godine.

Ljubavna poezija Alekse Šantića najviše se razvila pod utjecajem bosanske ljubavne pjesme – sevdalinke. Njegove pjesme su pune emocionalne boli, rodoljublja, ljubavi i čežnje nacionalno i socijalno ugroženih Hercegovaca. Svake godine, grad Mostar organizira Šantićeve večeri poezije njemu u čast. Kao dio ovog događaja, dodjeljuje se Šantićeva nagrada za poeziju najboljem autoru, a ustanovljena je 1968. godine. Ako se odlučite posjetiti Mostar u

rujnu, Šantićeve večeri poezije su idealne za uživanje u poeziji, glazbi, filmovima, izložbama i predstavama

5.8. Etno-fest Neum

Etno-fest Neum je zamišljen kao mjesto otvoreno za sve ljubitelje glazbe na kojem prevladava ležerna atmosfera, jer festival nema natjecateljski karakter. Svake godine se održava i na neki način je kulminacija turističke sezone ovog jedinog bosansko-hercegovačkog grada na moru.

6. Gospodarska struktura Hercegovačko-neretvanske županiji / kantona

6.1. Aluminij d.d. Mostar

Aluminij d.d. Mostar postojanim je dioničkim društvom koje upošljava oko 850 djelatnika i ostvaruje godišnji izvoz koji premašuje 150 milijuna eura.

Uvođenjem cjelovitoga računalnog sustava i novih tehnologija, poboljšana je kakvoća naših proizvoda. Značajan iskorak napravljen je i na uspostavi sustava kakvoće, zaštite okoliša, kao i djelatnika, što je primjerom uspješnoga i suvremenoga načina proizvodnje i poslovanja. Razgranata mreža poslovne suradnje obuhvaća neka od prestižnih svjetskih imena u aluminijskoj industriji. Razvidnim je to dokazom kako je kakvoća i čistoća mostarskoga metala među najboljima u svijetu.

Polovicom 2002. godine završili smo prvi veliki projekt osuvremenjivanja Aluminijskih pogona. U taj je vizionarski pothvat uvođenja novih tehnologija i nadgradnje proizvodnoga sustava uloženo 150 milijuna eura, zahvaljujući čemu se Aluminij otad ravnopravno mjeri s vodećim svjetskim proizvođačima, premda je iz rata izišao kao ruševina. Proizvodnja je tako povećana za 30 posto, dok su osjetno smanjeni izdatci na potrošnji struje i sirovina. O presudnomu značenju stalnoga ulaganja dobiti u osuvremenjivanje Tvornice zorno svjedoči podatak o tomu kako je prije Domovinskoga rata u Aluminiju otprilike 3.400 djelatnika proizvodilo 92 tisuće tona metala godišnje, dok danas njih 850 proizvodi 130 tisuća tona primarnoga aluminijskih proizvoda.

Aluminij od nastanka neumorno radi, izgrađuje i nadograđuje, kako vlastite proizvodne sposobnosti i dosege, tako i društvo u cjelini, neprestance ulažući u unaprjeđenje gospodarstva, oplemenjivanje svojega okružja i praćenje svjetskih tehnoloških pomaka i dostignuća. Upravo takov je projekt zamisao o izgradnji novoga pogona elektrolize kojim bi proizvodnja primarnoga aluminija bila gotovo udvostručena. Također, godinama se radi i na zamislama o izgradnji vlastitih izvora energije.

Aluminij s jednakim zanosom podupire i projekte proizvodnje i prerade na bazi aluminija putom malih i srednjih poduzeća koji mogu biti nositeljima razvitka na ozemlju cijele države. Svojim uspjehom i predodžbom u javnosti, Aluminij diljem svijeta pronosi novu, poboljšanu sliku o ovim krajevima, istodobno otvarajući vrata višemilijunskih tržišta i drugim tvrtkama iz Hercegovine i Bosne, bez obzira na vrst djelatnosti. Od Aluminija, izravno i neizravno, danas živi otprilike 40 tisuća ljudi.

6.2. Igman d.d. Konjic

IGMAN d.d. Konjic
Donje Polje br. 42
88400 Konjic
Bosna i Hercegovina
Url: <http://www.igman.co.ba>
Upis u registar: 06.03.1950.
Primarna djelatnost: 25.71 - Proizvodnja streljiva
Broj zaposlenih: 357

6.3. Ramsko jezero

Ramsko jezero je umjetno akumulacijsko jezero na rijeci Rami u Prozor-Rami.

Napravljeno 1968. godine. Maksimalna dužina je 12 kilometara, površina oko 1500 ha, najveća dubina oko 95 metara, dok su oscilacije vode i do 55 metara.

Ramsko jezero je umjetno jezero koje je nastalo 1968. godine. Korito rijeke Rame je pregrađeno u svom gornjem toku ispod sela Mluše branom od kamenog nabačaja sa uzvodnim betonskim ekranom.

Visina brane je 100 m. Kruna brane nalazi se na nadmorskoj visini 598 m. Duljina krune je 230 m. Širina brane u temeljnoj spojnici je 305 m. Kameni nabačaj napravljen je od 1.400.000 m³ materijala. Suhozid je debljine od 3 do 8 m. u koji je uzidano 66.000 m³ kamena. U betonski ekran s kontrolnom galerijom ugrađeno je 19.000 m³ betona. Debljina betonskog ekrana je od 30 do 95 cm. Kapacitet preljeva je 400 m³/s, a temeljnog ispusta 300 m³/s. Akumulacijskim jezerom potopljeno je 15,5 km² zemljišta, 1147 raznih objekata i iseljeno 283 domaćinstva s 1.744 člana. iseljenički stampedo koji je nastao potapanjem Rame direktno i indirektno je iselio 752 obitelji s 2.939 članova. Ramsko jezero je danas prava ljepotica kada je napunjeno. Dubina jezera je od 70 do 100 m uz branu. Duljina od brane do Varvare je 7,5 km, a širina 4,6 km. Obujam obale je 29 km. Na 595 m nadmorske visine jezero se prelijeva preko brane i ima maksimalni vodostaj površine 1.480,8 ha. Količina voda iznosi 440 000 000 m³. Otok Ščit spojen nasipom na poseban način uljepšava ovo jezero svojim izgledom i sadržajem. Dva manja otočića, Umac i Škarine, dodatno razbijaju jednoličnost površine vode i uljepšavaju ambijent. Jezero je polukružnog oblika, s mnogo zaljeva. Blagi pad obala jezero čini pristupačnim gotovo sa svih strana. Jezero se nalazi na nekadašnjim obradivim površinama, njivama i livadama sa dosta ilovače i zato su mu obale blatnjave zbog oscilacije površine jezera.

Takvo tlo ponekad zamuti jezersku vodu, posebno u popodnevnim satima kada vjetar pravi valove koji udaraju u zemljane obale i zamute vodu. Inače jezero je još uvijek čisto i bistro s vodom svjetlozelene boje i velikom prozirnošću. U proljeće kada se otapaju velike količine snijega jezero se napuni, ali zbog pražnjenja akumulacije za proizvodnju električne energije brzo se troši tako da je ljeti rijetko kad puno. Redovit dotok vode dolazi sa izvora Rame, Buka i Krupića i nekoliko manjih potočića i izvora. Izvor Rame je ispod površine jezera i ne može se vidjeti dok Buk i Krupić u proljeće izviri i iz kroz godinu presušeni izvori. Rama na izvoru je dosta hladna, svega 7,5 C, ali se površina jezera dovoljno zagrije za kupanje kojih je sve više kad je jezero pristupačno i puno. Zimi ponekad neki dijelovi jezera zalede, ali nikada nije potpuno zaledilo. U jezeru ima kalifornijske i potočne pastrmke, jezerske zlatovčice, smuđa, šarana, klana, babuške. Na jezeru se vidi veoma mali broj plovila zbog jer se zbog oscilacija jezera gotovo svakodnevno treba pratiti opadanje ili rast jezerske kote kako se čamac ne bi potopio ili ostao na kopnu. Cestovna komunikacija do Ramskog jezera postoji iz Prozora asfaltnom cestom, iz Tomislavgrada, Livna i Splita novom asfaltnom trasom otvorenom za promet 2006. godine, a iz Posušja preko Blidinja, Kedžare i Orašca.

6.4. Jablaničko jezero

Jablaničko jezero je vještačko akumulaciono jezero na Neretvi, u BiH.

Prostire se od Konjica do Jablanice, uz magistralni put M-17. Površina jezera iznosi 13 km², s najvećom dubinom od 80 m. Poznato je kao vikend odmaralište i turistička destinacija.

Jablaničko jezero nastalo je 1953. godine izgradnjom lučne brane na Neretvi, 5 km uzvodno od Jablanice. Visina brane je 80 metara i jezero se proteže uzvodno do Konjica. Maksimalna dužina mu je oko 30 km. Površina jezera je 1440 ha, a zapremina oko 290 hm³ pri

maksimalnoj ispunjenosti vodom. Najveća dubina je 80 metara, a oscilacije vodostaja su i do 25 metara.

Jezero je bogato raznosvrnom ribom, poput: pastrmke, glavatice, strugača, šarana, bijelog klijena, pijurice, babuške itd.

6.5. Jezero Grabovica

Jezero Grabovica nalazi se u Bosni i Hercegovini i formirano je 1982. Početak akumulacije nalazi se kod Jablanice i proteže se prema Mostaru. Dužina jezera je oko 12 km, a površina oko 130 ha. Maksimalna dubina je oko 34 m, dok su oscilacije nivoa vode oko 4 m.

6.6. Salakovačko jezero

Salakovačko jezero nalazi se u Bosni i Hercegovini i kao Hidroakumulacija Salakovac formirano je 1981. godine. Dužina jezera je 20 kilometara, površina oko 314 ha, najveća dubina je oko 40 metara, dok su oscilacije vode oko 5 metara.

6.7. Mostarsko jezero

Mostarsko jezero je najmlađe jezero na Neretvi i nastalo je 1987. Dužina mu je oko 10 km, a površina oko 112 ha. Najveća dubina iznosi oko 20 m, dok su oscilacije nivoa vode do 5 m.

6.8. Hidroelektrana Mostarsko blato

HE Mostarsko blato je elektrana u satavu Javnog poduzeća Elektroprivreda Hrvatske zajednice Herceg Bosna, a spada u Sliv Neretva. Puštena je u pogon 2010. godine. Instalirane snage 2x30MVA.

6.9. Crpna hidroelektrana Čapljina

Crpna hidroelektrana Čapljina je crpno akumulacijska reverzibilna hidroelektrana. Nalazi se na donjem toku rijeke Trebišnjice, u Hercegovačko-neretvanskoj županiji, na području triju općina: Čapljine, Neuma i Ravnoga. Gradnja je počela krajem 1972. Prvotni projekt iz prosinca 1968. predviđao je klasičnu hidroelektranu s dva agregata, ukupne snage 270 MW, ali je konačnim projektom prihvaćeno rješenje s dvjema reverzibilnim skupinama s Francis crpkama, jedinične snage 240 MVA. Puštena je u pogon 25. studenog 1979. U vrijeme puštanja u pogon, snaga CHE Čapljina iznosila je više od 50% snage ostalih hidroelektrana u Bosni i Hercegovini.

Nizvodno od brane Gorica, uglavnom na trasi rijeke Trebišnjice, izgrađen je dovodni kanal do gornjeg kompenzacijskog bazena (gornje akumulacije) kojim se elektrana opskrbljuje vodom. Kanal je dug 65 km, a površine betonske obloge je 2.200.000 m², što je za to vrijeme bio izuzetan građevinski pothvat. Gornji kompenzacijski bazen je površine 70 ha, volumena 7,2 hm³, od čega korisnoga 6,5 hm³, i nalazi se u neposrednoj blizini mjesta Hutovo, u Popovu polju. Iz njega, voda se dovodi do podzemne strojarnice tunelom promjera 8 metara i dužine 8.105 metara. Iz elektrane, voda se ispušta u donji kompenzacijski bazen (donju akumulaciju) Svitavsko jezero, a iz njega je moguće regulirano ispuštanje vode u rijeku Neretvu. Donji kompenzacijski bazen je površine 1.000 ha te maksimalnog volumena 44.000.000 m³. Podzemna strojarnica je smještena duboko u kršu, a njene dimenzije su 24×98×77 m (širina×duljina×dubina) što je čini jednom od najvećih objekata te vrste u svijetu. Osim vlastite proizvodnje, elektrana radi i u crpnom načinu rada, kada crpke vraćaju vodu iz donjeg u gornji kompenzacijski bazen, koristeći pri tom jeftiniju energiju iz el.mreže.

6.10. Svitavsko jezero

Svitavsko jezero je umjetno jezero nastalo izgradnjom hidroelektrane Čapljina 1979. Nalazi se kod mjesta Svitava u Bosni i Hercegovini. Dio je Parka prirode Hutovo blato.

7. Prirodna bogatstva u Hercegovačko-neretvanskoj županiji / kantonu

7.1. Boračko jezero

Boračko jezero je ledničko jezero u Bosni i Hercegovini.

Leži u sjeveroistočnom podnožju planine Prenj, na nadmorskoj visini od 397 m. Sa zapada ga okružuju strmi i šumoviti visovi Crne gore (1.343 m), a s istoka Tranjine (1.055 m). Bazen jezera nastao je u Boračkoj dragi procesom ledničke erozije.

Jezero ima elipsast oblik. Dugačko je 786, a široko 402 m. Površina mu iznosi 0,26 km². Dužina jezerske obale je 2,4 km. Jezero je najdublje u jugoistočnom užem dijelu (oko 17 m), a sadrži približno 2,5 miliona m³ vode, koja je zbog bistrozeleno boje prozirna i do 8,3 m dubine. Voda je najtoplija u augustu (oko 25 °C), a najhladnija u februaru (0 °C).

Boračko jezero dobija vodu od Boračkog potoka i brojnih okolnih izvora, kojih ima i po dnu jezera. Iz jezera istječe Šištica, koja se poslije kratkog toka klisurom dugom 6 km i dubokom 60 m ruši 30 m visokim vodopadom u Neretvu.

Jezero je poznato po dobroj pastrmci i rakovima.

Od Konjica je udaljeno 20 km i povezano je asfaltnim putem. U neposrednoj blizini izgrađeni su hoteli i moteli, jer je Boračko jezero omiljeno izletišta stanovnika Konjica, Sarajeva i Mostara.

7.2. Kanjon Rakitnice Konjic

Rijeka Rakitnica je jedna od najvećih pritoka rijeke Neretve. Ona je stvorila 26 km dugačak, nepristupačan i nevjerovatno lijep kanjon koji se proteže između planina Bjelašnice i Visočice, jugoistočno od Sarajeva.

Kanjon rijeke Rakitnice je jedan od najdubljih kanjona u Evropi. To je prirodno stvoren prostor čarolije, zaista poseban prostor koji

vrijedi ispitati. Duž cijelog kanjona se nalaze endemski primjerci flore i faune. Medvjedi, vukovi, veprovi, kune, divokoze svi su oni našli utočište u ovom nepristupačnom kanjonu. U regionu Dinarskih Alpa mogu se pronaći i 32 endemske biljne vrste. Dužinom cijelog kanjona kristalno čista planinska voda može se piti.

7.3. Park prirode Blidinje i ski centar

Park prirode Blidinje se nalazi na ogromnom području, pokrivajući planine Čvršnicu, Čabulju i Vran i općine Posušje, Tomislavgrad, Prozor-Rama i Jablanica. Zbog svojih povoljnih geomorfoloških značajki i prekrasnog krajolika, područje je proglašeno parkom prirode 30. ožujaka 1995. godine.

Ovaj park je jedinstveni prirodni fenomen, gdje žive mnoge endemske vrste flore i faune s puno izvora čiste, pitke vode. Poznat je kao jedan od najvećih staništa endemske bijelog bora.

Park prirode Blidinje je dobio ime po jezeru Blidinju, koje se nalazi u mjestu zvanom Dugo Polje. **Blidinje jezero** je najveće planinsko jezero u Bosni i Hercegovini. Smješteno je na 1.185 m nadmorske visine. Jezero je dugačko oko 2,5 km, široko oko 2,1 km, a maksimalna dubina jezera, tek na pojedinim mjestima, iznosi oko 3 m. Inače, jezero je jako plitko, prosječna dubina mu je oko pola metra.

Jezero se prostire na području od oko šest četvornih kilometara i relativno je plitko, dok voda u jezeru dolazi prvenstveno iz okolnih planina Vran i Čvršnica u proljeće, kada se snijeg otopi. Najpoznatije znamenitosti ovog posebnog parka, uz jezero, su bogata arheološka nalazišta, osobito nekropola sa 150 stećaka u Dugom Polju, koja je proglašena nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine u siječnju 2004. godine.

Među kulturnim mjestima vrijednih spomena je lijepi franjevački samostan s umjetničkom galerijom, koja se nalazi u naselju Masna Luka. Prekrasna planina Čvršnica i poseban geomorfološki rezervat

Diva Grabovica u okviru prekrasnog kanjona rijeke Grabovice također vrijedi posjetiti.

Popularno svetište Kedžara, koji je poznat po grobu prekrasne kćeri Luke Grabovca, Dive iz Rame, također se nalazi u Nacionalnom parku Blidinje. Priča o Divi ide ovako: islamski beg Kopčić zaljubljuje se u Divu i prosi je, ali ona nije htjela reći da, pa bježi od svog doma i skriva se u Dugom Polju kao bi sačuvala svoju čistoću i vjeru. Naime, Diva je bila kršćanka. Nažalost, beg ju je uspio pronaći uz pomoć špijuna, te ju je na kraju ubio. Mnogi hodočasnici, pogotovo mlade djevojke, posjećuju Divin grob svake godine u srpnju. Ovo je savršena prilika da posjetite ovaj park ljeti.

Ali ako se nađete ovdje zimi, možete skijati u modernom skijaškom središtu, koji se također nalazi u parku, a koji je omiljena destinacija za posjetitelje iz Hercegovine i Dalmacije. Skijaški centar Blidinje ima četiri instalirane žičare s kapacitetom od 1942 U / h sa prosječnih nagibom staze od 29,08%, ali i manju žičaru koju popularno nazivaju "baby lift" jer je pogodna za početnike i djecu.

7.4. Park prirode Ruište

Ruište je poznato odredište Mostaraca. Nalazi se na periferiji planina Prenj i Velež. Ovo područje je poznato po bogatim prirodnim ljepotama te je zbog toga omiljeno među svim ljubiteljima prirode.

Osim planinara, izletnika i obožavatelja prirode, Ruište kao svoje odredište biraju i sportaši tijekom priprema za takmičenja. Razlog ovome je visoka koncentracija kisika koju osigurava munika, endemsko crnogorično drvo, koje se veoma teško pronalazi u prirodi. Na dvadeset i pet kilometara udaljenosti od Mostara, u smjeru sjevera, na samoj periferiji planina Prenj i Velež nalazi se Ruište. Taj planinski prostor na oko 1050 metara nadmorske visine područje je najbogatije kisikom u Hercegovini. A zimi je asocijacija na Mostar skijanje.

Ruište je prije rata bilo, ali je i danas, privlačno izletišta Mostaraca, ljubitelja prirode te ljudi koji dođu na jednodnevni i dvodnevni izlet, odmor i roštiljanje. Posjećeno je tijekom cijele godine — zimi ima snijega, a ljeti mnogo građana dođe tu kako bi pobjeglo od visokih mostarskih temperatura.

Ljeti, kada je u Mostaru i više od 40 C, na Ruištu temperatura ne prelazi 25 C, a noću se temperature spuštaju i potrebno je ponijeti dodatnu deku za spavanje.

Za iskusnije planinare Ruište je samo usputna destinacija u osvajanju velike i prirodnim ljepotama bogate planine Prenj, koja ima oko šest vrhova koji se nalaze na više od 2000 metara nadmorske visine. Planinari koji posjete te vrhove, od kojih je najviši vrh Zelena glava na 2155 metara nadmorske visine, dožive istinsko zadovoljstvo.

7.5. Park prirode Hutovo blato

Hutovo Blato je ptičji rezervat i park prirode na jugu Bosne i Hercegovine bogat močvarnim biljkama. To je močvara koju stvara podzemni vodeni sustav rijeke Krupe. Napaja se s vapnenastog masiva Ostrvo koji dijeli Deransko i Svitavsko jezero.

Hutovo Blato je skup više međusobno povezanih jezera, od kojih su najveća: Deransko, Jelim, Drijen, Orah, Škrka i Svitavsko. Svitavsko jezero je umjetna akumulacija, nastala izgradnjom hidroelektrane Čapljina.

Osim ornitološke, i biološka osobitost Hutova Blata je iznimno vrijedna. Rijetko se koje mjesto na svijetu može pohvaliti da na tako malom području ima tako veliki broj vrsta.

Međunarodno vijeće za zaštitu ptica stavilo je ovaj rezervat na popis važnih ptičjih staništa jer je ovaj rezervat najveći ovakve vrste u ovom dijelu Europe kako površinom, tako i raznolikošću. Ova submediteranska močvara okružena Deranskim jezerom dom je 240 vrsta ptica na njihovom migracijskom putu, kao i desetinama vrsta

kojima je ovo stanište stalno prebivalište. U vrijeme migracija na desetine tisuća ptica preplavi ovo jezero i njegovu okolicu. Tijekom zime, u Hutovom blatu odmaraju se ptice selice i patke.

Ovaj rezervat jedinstvena je oaza u surovom i škrtom kršu zapadne Hercegovine. Idealan je za ljubitelje ptica i prirode, te obitelji s djecom jer je prepun slatkovodne ribe, divljih patki, guski, liski, jastreba, čaplji, fazana, veprova i divljih konja.

Hutovo Blato udaljeno je samo 5 km od Čapljine s jasnim putokazima postavljenim na cesti M-17. Ulaz u park slobodan je tijekom cijele godine. U parku postoji izletnička zona, kafić/restoran i nedavno obnovljeni hotel. Za Hutovo blato se također veže legenda Gavanovi dvori o postanku jezera.

7.6. Deransko jezero

Deransko jezero je jezero u kod mjesta Svitava u Bosni i Hercegovini. Dio je parka prirode Hutovo blato. Iz jezera istječe rijeka Krupa koja u slučaju porasta vodostaja Neretve mijenja tok i teče natrag prema jezeru.

8. Važnije ustanove u Hercegovačko-neretvanskoj županiji / kantonu, odnosno općinama (lokacije)

Sveučilišna klinička bolnica Mostar

Kralja Tvrtka bb,
Mostar, 88000, BiH
ravnateljstvo@kb-mostar.org
tel: +387 (0)36 336-500
tel: +387 (0)36 336-529
fax: +387 (0)36 322-712
<http://www.kb-mostar.org>

RMC "Dr Safet Mujić" Mostar

Maršala Tita 294
Mostar, 88000, BiH
tel. +387 (0)36 503 160
tel. +387 (0)36 576 915
<http://www.rmcmostar.ba>

J.U. „Opšta bolnica“ Konjic

Bolnička bb,
Konjic, 88400, BiH
bolnicakonjic@bih.net.ba
tel: +387 (0)36 726 369
tel: +387 (0)36 726 147
fax: + 387 (0)36 726 292
[http://www.bolnicakonjic@bih.net.ba /](http://www.bolnicakonjic@bih.net.ba/)

Dom zdravlja Mostar

Hrvatskih branitelja bb,
Mostar, 88000, BiH
info@DZMostar.com
tel. +387 (0)36 335 531
tel. +387 (0) 36 335 581
tel. +387 (0) 36 321 890
<http://www.dzmostar.com/>

Dom zdravlja Čapljina

Fra Didaka Buntića bb,
Čapljina, 88300, BiH
tel. +387 (0)36 806 155
tel. +387 (0)36 806 156
<http://www.dom.zdravlja.capljina@tel.net.ba/>

Dom zdravlja Čitluk

Stjepana Radića bb,
Čitluk, 88260, BiH
tel. +387 (0)36 642 279
<http://www.dom.zdravlja.citluk@tel.net.ba/>

Dom zdravlja Stolac

Kneza Mihaela Viševića bb,
Stolac, 88360, BiH
tel: +387 (0)36 853 444
tel: +387 (0)36 854 701
<http://www.dz.stolac@tel.net.ba/>

Dom zdravlja Uzinovići

Kneza Domagoja bb,
Stolac, 88360, BiH
tel: +387 (0)36 858 410

Dom zdravlja Neum

Zagrebačka bb,
Neum, 88390, BiH
tel: +387 (0)36 880 094

Dom zdravlja Ravno

Ravno bb,
Ravno, 88370, BiH
tel: +387 (0)36 891 515
<http://www.//dom.zdravlja.ravno@gmail.com/>

Dom zdravlja RAMA

Splitska br. 3,
Prozor-Rama, 88440, BiH
tel: +387 (0)36 770 303
fax: +387 (0)36 770 085
<http://www.//domzdravljarahama@gmail.com/>

Dom zdravlja Šćipe

Šćipe bb,
Prozor-Rama, 88440, BiH
tel: +387 (0)36 285 107

Dom zdravlja Jablanica

Sulj Čilića br. 15,
Jablanica, 88420, BiH
tel: +387 (0)36 752 693
fax: +387 (0)36 752 664

MUP HNŽ / K

**Mostar, Brune Bušića bb,
Tel. centrala: +387(0)36 383-111**

Važniji telefoni:**PU Mostar**

tel: +387(0)36 383-104
tel: +387(0)36 312-247
fax: +387(0)36 310-105

Operativni centar

tel: +387(0)36 383-322
tel: 122
fax: +387(0)36 310-105

PS Mostar – Centar

tel: +387(0)36 383-155
Operativno dežurstvo
tel: +387(0)36 383-322
fax: +387(0)36 327-223

PS SP/BS Mostar

tel: +387(0)36 383-118
tel: +387(0)36 383-332
fax: +387(0)36 310-120

PS Mostar-Jug

tel: +387(0)36 480-506
tel: +387(0)36 480-504
fax: +387(0)36 480-506

PS Mostar-Sjever

tel: +387(0)36 574-005
tel: +387(0)36 574-006

PS Čitluk

tel: +387(0)36 642-535

PI Međugorje

tel: +387(0)36 651-652

PU Čapljina

tel: +387(0)36 806-112

fax: +387(0)36 806-290

Operativno dežurstvo

tel: +387(0)36 806-105

fax: +387(0)36 806-231

PS Čapljina

tel: +387(0)36 806-105

fax: +387(0)36 310-084

PS SP/BS Čapljina

tel: +387(0)36 806-112

PS Stolac

Stolac, Hrvatskih branitelj bb,

tel: +387(0)36 853-324

fax: +387(0)36 853-040

Operativno dežurstvo

tel: +387(0)36 853-322

PS Neum

tel: +387(0)36 880-195

fax: +387(0)36 880-960

Operativno dežurstvo

tel: +387(0)36 880-190

PI Ravno

tel: +387(0)36 891-004

fax: +387(0)36 891-005

PU Konjic

Konjic, Musala bb,

tel: +387(0)36 730-338

Centrala

tel: +387(0)36 726-215

Operativni centar

tel: +387(0)36 730-338

PS Konjic

tel: +387(0)36 730-337

PO Buturović Polje

tel: +387(0)36 740-113

PO Glavatičevo

tel: +387(0)36 739-045

PS SP/BS Konjic

tel: +387(0)36 729-819

PS Prozor – Rama

Prozor-Rama, Kralja Tomislava bb,

tel: +387(0)36 771-095

Operativni centar

tel: +387(0)36 771-09

PS Jablanica

Jablanica, Pere Bilića br. 47,

tel: +387(0)36 752-695

Operativni centar

tel: +387(0)36 752-660

Poštanski uredi u HNŽ-K

Hrvatska pošta

Biletić Polje	88268, Biletić polje bb,	tel: +387(0)36 654 099
Blatnica	88263, Blatnica bb,	tel: +387(0)36 656 030
Buna	88202, Buna bb,	tel: +387(0)36 480 503
Crnići	88367, Crnići bb,	tel: +387(0)36 862 117
Doljani	88446, Doljani bb,	tel: +387(0)36 786 003
Čapljina	88300, B. Radića bb,	tel: +387(0)36 805 080
Čerin	88265, Čerin bb,	tel: +387(0)36 652 599
Čitluk	88260, K. Tomislava br. 79,	tel: +387(0)36 642 390
Gabela	88306, Gabela bb,	tel: +387(0)36 821 808
Gračac	88443, Gračac bb,	tel: +387(0)36 784 020
Hutovo	88394, Hutovo bb,	tel: +387(0)36 882 100
Kruševo	88203, Kruševo bb,	tel: +387(0)36 486 222
Međugorje	88266, Međugorje bb,	tel: +387(0)36 651 990
Mostar – Avenija	88105, K. Tomislava bb,	tel: +387(0)36 333 627
Mostar – Balinovac	88107, B. Buconjića bb,	tel: +387(0)36 330 966
Mostar – Cim	88109, Cim bb,	tel: +387(0)36 342 854
Mosatr – Rodoč	88106, Rodoč bb,	tel: +387(0)36 350 090
Mostar	88101, Tvrtka Miloša bb,	tel: +387(0)36 445 140
Neum	88390, Hrvatskih velikana br. 2,	tel: +387(0)36 880 200
Prozor-Rama	88440, Kralja Tomislava bb,	tel: +387(0)36 771 356
Ravno	88370, Ravno bb,	tel: +387(0)36 810 536
Stolac	88360, Stolac bb,	tel: +387(0)36 853 300
Višići	88307, Višići bb,	tel: +387(0)36 814 042

BH pošta

Bjelimići	88407, Bjelimići bb,	tel: +387(0)36 737 470
Blagaj	88201, Blagaj bb,	tel: +387(0)36 556 721
Buturović polje	88409, Buturović polje bb,	tel: +387(0)36 740 470
Čelebići	88404, Čelebići bb,	tel: +387(0)36 735 470
Drežnica	88215, Drežnica bb,	tel: +387(0)36 586 801
Glavatičevo	88406, Glavatičevo bb,	tel: +387(0)36 739 470

Glogošnica	88422, Glogošnica bb,	tel: +387(0)36 754 811
Jablanica	88420, Pere Bilića br. 24,	tel: +387(0)36 751 101
Konjic	88400, M. Tita bb,	tel: +387(0)36 712 102
Mostar	88104, Braće Fejića bb,	tel: +387(0)36 513 119
Mostar	88110, Šemovac bb,	tel: +387(0)36 557 360
Mostar	88103, Tekija bb,	tel: +387(0)36 556 560
Mostar	88108, Željeznička stanica bb,	tel: +387(0)36 511 542
Ostrožac	88423, Ostrožac bb,	tel: +387(0)36 755 000
Podorašac	88403, Podorašac bb,	tel: +387(0)36 722 470
Podvelež	88206, Podvelež bb,	tel: +387(0)36 560 001
Potoci	88208, Potoci bb,	tel: +387(0)36 556 850
Vrapčići	88113, Vrapčići bb,	tel: +387(0)36 557 061

HOTELI , MOTELI i dr. :

Hoteli u Mostaru

SMJEŠTAJNI KAPACITETI GRADA MOSTARA

HOTELI

Hotel ERO, Ante Starčevića bb, Mostar
Hotel BRISTOL, Mostarskog bataljona bb, Mostar
Hotel BEVANDA, Stara Ilička bb, Mostar

MOTELI I PANSIONI

Motel DenyKapetanovina 1, Mostar
Studentski centar Stjepana Radića 84 a, Mostar
Villa FORTUNA Rade Bitange 34, Mostar
Panision ROSE Bulevar b.b., Mostar
Pansion exclusive B&B Franjevačka b.b., Mostar
Panision EMEN Oneščukova 32, Mostar
Motel SUNCE Podvelež bb, 88206 Mostar
Motel KRIVA ĆUPRIJA Oneščukova br. 23, Mostar
Pansion BOTTICELLI Muje Bjelavca br. 6, Mostar

Hoteli u Čapljini

HOTELI

Hotel „Mogorjelo“
Hotel „J & B“
Motel „Jelčić“
Motel „Lav“
Karaotok

Hoteli u Čitluku

HOTELI I MOTELI

Hotel Pax Međugorje / Bijakovići
Hotel Anamarija Međugorje / Bijakovići
Hotel Brotnjo Čitluk
Hotel Kaktus Čitluk
Hotel Palace Međugorje / Bijakovići
Hotel Ruža Međugorje / Bijakovići
Motel Matanovi Dvori Međugorje / Krstine

PANSIONI

„Zorica i Mario“
„Nikol“
„Ana“
„Porta“
„Orbis“ Međugorje
„Orbis 2“ Međugorje
„Miličević“ Međugorje
„Marben“ Međugorje
„Palma“ Bijakovići
„Pervan“ Bijakovići
„Ero“ Međugorje
„Primorac“ Međugorje
„Erić“ Bijakovići
„International“ Međugorje
„Lucija & Marija“ Međugorje
„Džida“ Međugorje
„Villa Maria“ Međugorje
„Forum“ Bijakovići
„Andrija Begušić“
„Šego“ Međugorje
„M B“ Međugorje
„San“ Služanj
„Aurora“ Bijakovići
„Palma“ Bijakovići

„Belvedere“ Međugorje
„Primorac N-N“ Međugorje
„Dind“ Međugorje
„Nada“ Međugorje
„Klemo“ Međugorje
„Ž & F“ Bijakovići
„Dane“ Međugorje
„Verite“ Bijakovići

Hoteli u Neumu

Hotel NEUM - Zagrebačka br. 2, tel: +387(0)36 880 077
Hotel STELLA - Ruđera Boškovića br. 3, tel: +387(0)36 880 194
Hotel SUNCE - Kralja Tomislava br. 4 , tel: +387(0)36 880 065
Hotel ZENIT - Ruđera Boskovića br. 3, tel: +387(0)36 880 390

Restorani u Stocu

Restoran SAMPJERO – Banovinska bb, tel: +387(0)36 853 495
Restoran BEHAR – Stjepana Radića bb, tel: +387(0)36 854 012
Restoran ŠKOLSKI – Kneza Domagoja bb, tel: +387(0)36 853 202

Hoteli i moteli u Konjicu

Hotel GARDEN City – Trbića Polje bb, tel./fax. +387(0)36 71 28 00
Hotel BORAŠNICA – Boračko jezero bb,
tel./fax. +387(0)36 739 513
Hotel TURIST BEST – Boračko jezero bb,
tel./fax. +387(0)36 739 153
Motel KONJIC – Kolonija bb, tel: +387(0)36 734 150,
fax. +387(0)36 734 151
Motel RELAX – Sarajevska Ovčari bb, tel: +387(0)36 731 303,
Fax. +387(0)36 731 462
Motel VILA PALMA – Čelebići bb, tel: +387(0)36 721 625

Motel u Prozor-Rami

Motel RAMA - Kralja Tomislava bb, tel: +387(0)36 771 443,

Fax. +387(0)36 771 442

Hoteli i moteli u Jablanici

Hotel ČVRSNICA – Željeznička br. 7, tel./fax. +387(0)36 752 803,
Motel MAKSUMIĆ – Lendava bb, tel: +387(0)36 751 500,
Fax. +387(0)36 753 053

Banke, osiguranja i usluge

Ovlaštene banke za obavljanje platnog prometa i ostale usluge za potebe privrede i stanovništva su:

- UniCredit Bank d.d. Mostar
- Raiffeisen Bank d.d. BiH
- Hypo Alpe Adria Bank d.d. Mostar
- Intesa Sanpaolo Banka d.d. BiH
- NLB Banka d.d. Tuzla
- Privredna banka Sarajevo d.d. Sarajevo
- ProCredit Bank Sarajevo
- Sparkasse Bank dd
- Union banka d.d. Sarajevo
- Turkish Ziraat Bank Bosnia d.d. Sarajevo
- Vakufska banka d.d. Sarajevo
- Volksbank BH d.d.
- Moja Banka d.d. Sarajevo
- Nova banka ad Banja Luka
- Bosna bank international d.d. Sarajevo

Osiguravajuća društva, koja djeluju na prostoru Hercegovačko-neretvanske županije / kantona, su:

- Croatia osiguranje d.d. Ljubuški
- Euroherc osiguranje d.d. Mostar
- Zovko osiguranje d.d. Visoko
- Grawe osiguranje d.d. Sarajevo
- Sarajevo osiguranje d.d. Sarajevo
- Triglav BH osiguranje d.d. Sarajevo
- Helios osiguranje d.d. Mostar
- Mercur BH osiguranje d.d. Sarajevo
- ASA osiguranje d.d. Sarajevo
- Bosna Sunce osiguranje d.d. Sarajevo
- Camelia osiguranje d.d. Bihać
- Uniqa osiguranje d.d. Sarajevo
- VGT osiguranje d.d. Visoko
- Aura osiguranje a.d.
- Bobar osiguranje a.d. Bijeljina
- Brčko gas osiguranje a.d. Brčko
- Jahorina osiguranje a.d. Pale

Mostar, 03.01.2014.godine

**Priručnik odobrio ministar
Ilija Cvitanović, dipl. oec**

Priručnik uradilo Ministarstvo prometa i veza HNŽ/K Mostar u sastavu:

1. Davorin Pehar, dipl. ing. prometa - pomoćnik ministra za promet
2. Slavenka Markić, dipl. pravnik – tajnica ministarstva
3. Tihomir Vulić, dipl. ing. prometa – stručni savjetnik
4. Zlato Mikulić, ing. prometa
5. Ivica Šimunović, dipl. ing. prometa

